

Hanna Vihervaara

LAPSEN SURUN KOHTAAMINEN PÄIVÄKODISSA

Sosiaalialan koulutusohjelma

2013

LAPSEN SURUN KOHTAAMINEN PÄIVÄKODISSA

Vihervaara, Hanna
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Marraskuu 2013
Ohjaaja: Kumpulainen, Pasi
Sivumäärä: 48
Liitteitä: 2

Asiasanat: lapset, suru, päiväkoti, ryhmähaastattelu, opas

Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, kohtaako päiväkodin henkilökunta lapsen surua työssään, miten lapsi mahdollista surua käsittelee ja minkälaisia ajatuksia ja tunteita tämä kasvattajassa herättää. Opinnäytetyössäni oli sekä tutkimus-, että kehittämistehtävä, sillä saatujen tuloksien pohjalta tein oppaan, josta päiväkodin henkilökunta pystyy nopeasti etsimään tietoa. Opas on liitteenä opinnäytetyössäni ja painettu versio on toimitettu päiväkodille.

Ryhmähaastattelut toteutin toukokuussa 2013 ja haastatteluja tuli yhteensä neljä, joihin kaikkiin osallistui 4-6-kasvatusalan ammattilaista. Haastateltavat olivat koulutukseltaan lastentarhaopettajia, sosionomeja (AMK), lastenhoitajia, lähihoitajia sekä sosiaalikasvattajia. Ryhmähaastattelut toteutettiin teemahaastattelulla, joka on yksi puolistrukturoidun haastattelumetodin muoto.

Teoreettinen viitekehýkseni muodostui lapsen surusta, surureaktioista sekä surutilanteessa tukemisesta. Teoreettinen tietoperusta ja haastatteluista saamani tiedot muodostivat selkeän käsityksen siitä, että kuolema ei ole ainut asia, jota lapsi suree. Tunnistamalla surureaktioita, päiväkodin henkilökunnan on helpompi auttaa ja tukea lasta. Lapsen surun kunnioittaminen, aito läsnäolo sekä lapsen yksilöllisyyden huomiointi, auttavat jokaista lasta selviytymään surusta paremmin.

FACING A CHILD'S SORROW IN A DAY CARE

Vihervaara, Hanna

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in Social Services

October 2013

Supervisor: Kumpulainen, Pasi

Number of pages: 48

Appendices: 2

Keywords: children, sorrow, day care, interview, guidebook

The purpose of this thesis was to find out if day care employees encounter children's sorrow, how the children deal with the possible feelings caused by sorrow and what kind of thoughts and feelings the child's sorrow causes in the day care employees. This bachelor's thesis contained both research and development tasks. Based on the collected results I created a guidebook from which the staff of the day care centre can effectively find information. This bachelor's thesis also works as an information source for the staff. The guidebook is attached to this thesis. A printed version of the guidebook has also been delivered to the day care centre.

Group interviews were conducted in May 2013. There were four interview sessions to all of which 4 to 6 social service professionals took part. Participants were nursery teachers, bachelors of social services (UAS), nannies, practical nurses and social educators. The interview style was theme interviews, which is one of the semi-structured interview forms.

The theoretical frame of reference comprised of a child's sorrow, reactions to sorrow and support in an event of sorrow. The theoretical frame of reference and information from the interviews formed a clear picture of the fact that children do not face sorrow only when it comes to dealing with death. By recognizing reactions to sorrow it is easier for nursery staff to support and help the child. Respecting the child's sorrow, offering genuine presence for the child and recognizing the child's individuality helps every child to better survive from the feelings of sorrow.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	6
2	LAPSEN SURU JA KRIISIT.....	8
2.1	Suru	8
2.2	Lapselle surua voi aiheuttaa moni asia.....	8
2.3	Päiväkoti-ikäisten lasten kuolemankäsitys.....	9
2.4	Alle kouluikäisen lapsen surureaktiot	11
2.4.1	Välittömät reaktiot.....	12
2.4.2	Tavalliset reaktiot	12
2.5	Lapset ja traumaattinen kokemus	13
2.5.1	Trauman ja surun välinen ero	14
3	SUREVAN LAPSEN KOHTAAMINEN	15
3.1	Toimintatavat surevan lapsen kohtaamisessa.....	15
3.2	Sureva lapsi päiväkodissa.....	19
4	SURU NÄKYÄ LEIKEISSÄ.....	20
4.1	Leikki auttaa lasta kehittymään	20
4.2	Surevan lapsen leikki.....	21
4.3	Vakavasti traumatisoituneen lapsen leikki	22
4.4	Miten aikuinen voi tukea surevaa lasta leikin avulla eri ikävaiheissa.....	23
5	TYÖNTEKIJÄ JA SUREVA LAPSI.....	24
5.1	Sureva lapsi päiväkodissa.....	24
5.2	Työntekijän huolehtiminen itsestään.....	25
5.3	Kasvattajan tunteet ja ajatukset surun kohtaamisessa	26
6	SUREVA LAPSI JA AMMATTIAPU	26
7	TUTKIMUSPROSESSI	28
7.1	Opinnäytetyön tavoitteet ja tarkoitus	28
7.2	Aineistonkeruu ja kohderyhmä	29
7.3	Laadullinen tutkimus	30
7.3.1	Teemahaastattelu	30
7.3.2	Ryhmähaastattelu	31
7.4	Aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätökset.....	32
7.5	Eettisyys ja luotettavuus	33
8	OPAS.....	34
9	TULOKSET	35
9.1	Lapsen suru.....	36
9.2	Työntekijän tiedot/taidot ja valmius kohdata lapsen suru	38

9.3 Työntekijän toiminta yksin ja työyhteisössä	40
9.4 Kehittämistarpeet.....	42
9.5 Mitä odottaa tulevaisuudelta?.....	43
10 POHDINTA.....	44
LÄHTEET	47
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Anna surulle sanat, suru mykkänä särkee sydämen.

Kiinalainen sananlasku

Elämä voi olla välillä hyvinkin arvaamatonta, ja vasta kun itsellemme tai läheisillemme tapahtuu jotain järkyttävää, tulemme tietoisiksi omasta haavoittuvuudestamme. Jokainen meistä joutuu kohtaamaan elämässään asioita, joita emme pysty ennakkoimaan tai joihin emme pysty vaikuttamaan. Niin aikuiset kuin pienet lapsetkin joutuvat väistämättä kohtaamaan elämässään surua, ja helposti lapsen suru voi unohtua aikuisen surun alle. Monikaan ihminen ei selviä surutilanteista yksin, vaan tarvitsee apua ja tukea surun käsittelyssä.

Suomen kielen perussanakirjan mukaan suru on ”jonkin menetyksen tai muun ikävän tapahtuman aiheuttama voimakas ja pitkäkestoinen mielihahan tunne, murhe”. Suru käsitteenä on ongelmallinen sillä se on hyvin moniulotteinen, ja sillä on monia eri tunnusmerkkejä ja useita rinnakkaiskäsitteitä. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 9.)

Lapselle on tärkeää, että hänen ympärillään on ihmisiä, jotka ovat valmiita häntä kuuntelemaan ja auttamaan. Lasta voivat olla auttamassa hänen lähiomaisensa, mutta lapsi käsittelee asioita myös hoitopaikassaan. Surusta puhuminen voi olla lapselle hyvinkin vaikeaa ja suru voi tulla näkyväksi muuttuneessa käytöksessä tai leikeissä. Lapselle surua aiheuttava asia ei aina liity kuolemaan, vaan taustalla voi olla monenlaisia asioita, jotka eivät aikuisesta tunnu niin isolta asialta. Aikuinen ei silti saa milloinkaan vähätellä ja aliarvioida lapsen surua, vaan tästä syystä on tärkeää, että jokainen kasvattaja oppii tuntemaan lapsen surun eri kehitys- ja ikävaiheessa sekä tukemaan ja auttamaan lasta.

Opinnäytetyöni oli tutkimuksellinen kehittämistyö, ja sen tarkoituksena oli tutkia päiväkodin henkilökunnan kokemuksia lapsen surun kohtaamisesta ja tuottaa opas päiväkodin henkilökunnan tueksi lapsen surun kohtaamisessa. Tarkoituksena oli selvittää, minkälaisia ajatuksia ja tunteita surun kohtaaminen kasvattajassa herättää ja näiden saatujen tietojen avulla tuoda heille tukimateriaalia tulevaisuuteen. Oppaan

materiaali on saatu oman opinnäytetyöni teoreettisesta viitekehuksesta sekä haastatteluiden tuloksista. Oppaaseen tuli tietoa muun muassa siitä, miten lapsi käsittelee surua eri ikäkausina. Lisäksi tarkoituksena oli selvittää, minkälaisia ajatuksia ja tunteita surun kohtaaminen kasvattajassa herättää. Oppaan kirjallisuusluettelo mahdollistaa muun muassa lisätiedon hankkimisen.

Opinnäytetyöni teorettinen viitekehys koostui lapsen surusta, surevan lapsen kohtaamisesta ja työntekijän omasta jaksamisesta. Tutkimuskohteena oli pelastusarmeijan päiväkoti. Se on yksityinen päiväkoti Porissa, jolla on ostopalvelusopimus Porin kaupungin kanssa. Päiväkodissa on neljä ryhmää, hoitopaikkoja 83 ja työntekijöitä 18. Pelastusarmeijan päiväkoti on vuoropäiväkoti, eli ovet ovat auki maanantaista lauantaihin kello 5.30-22.30. Vuoropäivähoidossa kaikki ohjaajat ovat tekemisissä kaikkien lasten kanssa, koska iltaisin ryhmät yhdistyvät ja hoitajat vaihtelevat. Saadakseni tietoa päiväkodin henkilökunnalta toteutin päiväkodissa neljä teemahaastattelua, jotka olivat ryhmähaastatteluita. Käyttäessäni käsitettä kasvattaja tarkoitan lastentarhaopettajia, sosionomeja (AMK), lastenhoitajia sekä sosiaalikasvattajia.

Kyseinen aiheeni ei ole vain itseäni kiinnostava aihe, vaan myös hyvin tärkeä asia, jotta lapsen kasvu ja kehitys pystytään turvaamaan parhaalla mahdollisimmalla tavalla. Sureva lapsi tarvitsee paljon tukea ja ymmärrystä, ja aikuisen ihmisen joka auttaa häntä vaikeiden tunteiden kanssa. Opinnäytetyöni on merkityksellinen oman ammattilaisen kasvuni kannalta, ja samalla päiväkodin henkilökunta saa mahdollisuuden ryhmähaastatteluissa keskustella omista tuntemuksistaan ja kuulla muiden mielipiteitä asiasta. Lisäksi opinnäytetyöni ja oppaani tuovat henkilökunnalle uusia keinoja auttaa lasta. Monille aihe voi olla vieras, eikä surutilanteista ole kokemusta, joten henkilökunnan on hyvä miettiä millaista heidän toimintansa on ennen ollut, ja millä keinoin se saadaan tulevaisuudessa vielä paremmaksi.

Myös tilastojen mukaan aihetta on tärkeää käsitellä. Vuosittain noin 30 000 lapselta hajoaa eron vuoksi ydinperhe, noin 6 500:sta vuosittain työpaikastaan irtisanotusta aikuisesta suurella osalla on lapsia, vuosittain yli 1 000 itsemurhan tehneen lähiomaisista osa on lapsia, samoin kuin henkirikosten, liikenneonnettomuuksien ja suuronnettomuuksien uhreista ja omaisista. (Pojula 2007, 13.)

2 LAPSEN SURU JA KRIISIT

2.1 Suru

Jokainen vanhempi toivoo lapselleen vain parasta ja tekisi mitä vain, jotta voisi suojella omaa lastaan kaikelta pahalta. Ikäviltä asioilta ei kuitenkaan voi välttyä, eikä ikäviäkin asioita saa jättää käsittelemättä. Aikuinen luulee tekevänsä oikein peittämällä omat tunteensa, mutta paras apu lapselle olisi, kun hänen ymmärrystään ei vähäteltäisi.

Suru on ihmisessä yleensä spontaani reaktio, mikä käynnistyy kun ihminen on kokenut elämässään jonkun suuren menetyksen – niin suuren, että tuntuu kuin jotakin omasta itsestään olisi kadonnut. Suurimmat surut liittyvät yleensä läheisen ihmisen kuolemaan, mutta myös muiden menetysten takia ihminen joutuu samankaltaiseen prosessiin. Surun ilmenemistä on kuvattu työnä, reaktiona, oireyhtymänä, käyttäytymisenä ja tunteena. Esimerkiksi vanhemman kuoleman aiheuttamassa surussa lapsi käy läpi monenlaisia tunteita ja oloja, jotka voivat olla aikuisen mielestä outoja. Lapset käsittelevät surua omalla tavallaan ja oman kehityskautensa mukaisesti. (Lindqvist 2003, 9-12; Ruishalme & Saaristo 2007, 55.)

2.2 Lapselle surua voi aiheuttaa moni asia

Suru liitetään helposti vain kuolemaan, mutta surua voivat aiheuttaa lapselle myös vanhempien avioero, pelko hylätyksi tulemisesta tai läheisten sairastumisesta tai vammautumisesta. Lapsi ei myöskään välty mediassa esillä olevista asioista, kuten sodista, väkivallasta tai traagisista tapahtumista. Lisäksi perheen sosiaalinen asema, työn tai omaisuuden menetys koskettaa myös lapsia. (Erkkilä, Holmberg, Niemelä & Ylönen 2003, 12.) Avioerossa tai huostaanotossa lapsi voi menettää päivittäisen yhteyden vanhempaansa tai perheenjäseniin, sekä voi joutua muuttamaan vieraalle paikkakunnalle pois tutusta ympäristöstä. Lapset voivat joutua kohtaamaan kodissaan myös väkivaltaa, jolloin hän joutuu menettämään fyysisen ja psyykkisen koskemattomuutensa. Usealle lapselle lemmikkieläimen kuolema on ensimmäinen suuri menetys. (Pojjula 2007, 94.) Omassa opinnäytetyössäni en halunnut liittää surua vain kuo-

lemaan. Kuitenkin kirjallisuudesta oli välillä vaikeaa löytää muita esimerkkejä kuin kuolema, joten käytin omassa opinnäytetyössäni samoja esimerkkejä mitä kirjallisuudessakin oli käytetty.

Lapsi voi menettää turvallisuuden tunteensa ja saada pelkotiloja vaikka ei itse joudu kohtaamaan surua. Päiväkodissa lapset tuovat omia asioitaan esille ja puhuvat niistä kavereilleen. Lapsi voi pelätä, että myös hänen vanhempansa eroavat, koska niin monen muunkin vanhemmat ovat eronneet. Suru on kaikille hyvin henkilökohtainen asia ja lapsen maailmassa surua voi aiheuttaa esimerkiksi pelkkä pehmolelun katoaminen. Tästä johtuen jokainen lasten kanssa työskentelevä, joutuu jossakin kohtaa tilanteeseen, jossa hänen tulee pystyä lohduttamaan surevaa lasta.

2.3 Päiväkoti-ikäisten lasten kuolemankäsitys

Tässä luvussa käsittelem lapsen kuolemankäsityksen kehittymistä, sillä kirjallisuudessa lapsen surulle annetaan esimerkiksi usein läheisen menetys. Lisäksi rajaan kuolemankäsityksen vain päiväkotikäisiin eli alle 7-vuotiaisiin lapsiin.

Ihmiset käsittelevät kuolemaa eri tavoin. Toinen ihminen näyttää tunteensa ja käy säännöllisesti haudalla, kun taas toinen voi ulkopuolisen silmistä näyttää siltä, että hän ei käsittele asiaa laisinkaan. Monelle aikuiselle läheisen ihmisen kuolema voi olla vaikea asia hyväksyä, mutta alle viisivuotiaille lapsille kuolema ei ole lopullinen, vaan kuollut ihminen voi palata takaisin. Lasten käsitys kuolemasta kehittyy ajattelun kehityksen myötä, ja vasta yli 5-vuotias lapsi pystyy ymmärtämään, että kuolema koskettaa meitä kaikkia. (Dyregrov 1993, 13.)

Jotta lapsi pystyisi käsittämään kuoleman, tulisi hänen hahmottaa siihen liittyviä käsitteitä. Kuolema on universaalinen, joka tarkoittaa kaiken elollisen kuolemista. Pienet lapset voivat esimerkiksi kysyä kuolevatko pojat myös, sillä he eivät ymmärrä sitä, että kuolema ei valikoi ja se koskettaa kaikkia ihmisiä. Kuolema on lisäksi peruuttamaton ja pysyvä. Vaikka käyttäytyisi kuinka hyvin tahansa, se ei tuo kuollutta takaisin. Kuollut ei palele tai tunne kipua, vaan ruumis on toimimaton. Kuoleman kausaalisuus merkitsee syysuhteen havaitsemista: kuolema johtuu erilaisista asioista

ja voi tapahtua eri tavoin. Lapsen tulisi lisäksi hahmottaa, että elämä jatkuu, vaikka hänelle tärkeä ihminen on menehtynyt. (Suomen mielenterveysseura 2004, 11.)

Pieni lapsi (0-2-vuotias) pitää läheisen kuolemaa erona, eikä osaa hahmottaa sitä samalla tavalla kuin aikuinen. Varhaislapsuudessa lapselle kehittyy eri psykososiaalisten vaiheiden kautta muun muassa luottamus läheiseen ihmiseen kuten isään tai äitiin. Alle kaksivuotiaalle lyhytkin ero läheisestä ihmisestä merkitsee samanlaista hylkäämistä kuin kuolema. Lapsi ei ymmärrä kuolemaa, mutta hänelle tulee ikävä ja kaipauksen tunne menetettyä henkilöä kohtaan. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 90; yhdessä suru on helpompi kantaa s.11.)

2-4-vuotias lapsi alkaa jollakin tavalla tulla tietoiseksi kuoleman lopullisuudesta ja siitä että kuollut ei enää palaa. Lasten on hyvin vaikeaa tajuta abstrakteja kuoleman selityksiä. Esimerkiksi jos lapselle kerrotaan, että kuollut nukkuu voivat he pelästyä vanhempiensa nukkuessa päiväunia tai alkaa itse pelätä nukahtamista. Tänä ikäkaupena lapset ymmärtävät asiat hyvin konkreettisesti. Tämän ikäinen lapsi ei tiedosta omaa kuolevaisuuttaan, mutta ymmärtää sen, että joku muu voi kuolla. Kuollut elää jossakin toisessa maailmassa ja tekee samoja asioita kuin lapsi itsekin. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 91.)

5-6-vuotiaalla lapsella on jonkin verran tietoa kuolemasta ja hän saattaa pitää omaa kuolemaansa mahdollisena, mutta ei todennäköisenä. Kuolema on ikään kuin rangaistus tai kosto jostakin asiasta. Lapsi alkaa pikku hiljaa ymmärtämään kuoleman lopullisuuden ja hahmottamaan kuoleman universaalisuuden. Jossakin määrin lapsi kuitenkin myös ajattelee kuoleman olevan peruutettavissa, mutta voi silti pitää omaa kuolemaansa mahdottomana. Vasta yli 7-vuotias pystyy ymmärtämään kuoleman väistämättömyyden. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 91.)

Puhuesssa kuolemasta alle kouluikäisen lapsen kanssa, tulee olla hyvin tarkka, sillä heidän kuoleman käsityksensä ei ole vielä täysin kehittynyt. Tämä ei silti estä lapsia reagoimasta voimakkaasti suruun ja kuolemaan. Nykykäsityksen mukaan useimmat lapset ymmärtävät kuoleman viimeistään 10 ikävuoteen mennessä. Kuitenkin jotkut lapset voivat omata kypsän kuoleman käsityksen jo 7-8 -vuoden ikäisinä, jopa kuusi-vuotiaina. Lapsi kykenee kuitenkin suremaan varhaisemmin. Kyky surra ajoittuu sii-

hen kehitykselliseen vaiheeseen, kun lapsi on pystynyt luomaan ajatuksellisen hahmon (representaation) hänelle kaikkein rakkaimmasta ihmisestä kuten isästä tai äidistä. (Erkkilä 2003, 21.)

2.4 Alle kouluikäisen lapsen surureaktiot

Vaikeista asioista puhuminen voi pelottaa monia aikuisia. Ihmiset pelkäävät minkälaisia reaktioita tilanne lapsessa herättää ja miten he pystyvät lasta auttamaan. Pienet lapset eivät kuitenkaan ymmärrä kuoleman lopullista merkitystä, joten he eivät aluksi välttämättä reagoi millään tavalla (Dyregrov 1993, 17). Lapselle voi kuitenkin tulla samanlaisia tunteita kuin aikuisellakin, kuten hämmennystä, kysymyksiä, ymmärtämättömyyttä, tyhjyyttä ja niin edelleen. Vaikka lapsi on kuinka järkyttynyt tahansa, on tärkeää että hän saa tietoa. Aikuisen on varmistettava, että hän ymmärtää tapahtuneen ja sen todellisuuden. (Ruishalme & Saaristo 2007, 55.)

Lapset reagoivat suruun eri tavoin, ja tavat joilla he surevat, voivat olla hyvin erilaisia ja ennalta arvaamattomia. Alle 8-vuotiaat lapset eivät yleensä ilmaise suruaan sanallisesti vaan suru voi tulla ilmi esimerkiksi lapsen leikeistä tai piirustuksista. Kaikki lapset ilmaisevat suruaan juuri heille tyypillisellä tavalla. Lapsen sukupuoli vaikuttaa myös lapsen tapaan surra. Alle 8-vuotiaat pojat eivät usein osaa puhua surustaan ja he välttelevät kuoleman käsittelyä, kun taas samanikäiset tytöt itkevät ja kuvailevat suruaan ja pelkojaan. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 92.)

Kuolemantapauksesta henkinen valmistautuminen ja jäähyväiset auttavat lapsia tekemään surutyötä. Yllättävä ja ennalta arvaamaton kuolema on järkyttävämpi kuin ennalta varoitettu. Riippumatta siitä kuinka hyvä henkinen valmistautuminen on ollut aiheuttaa kuolemantapaus silti lapsille surureaktioita. Kirjassa lapsen suru (Dyregrov 1993, 17) surureaktiot on jaettu välittömiin ja tavallisiin, joita käsitellen seuraavissa kappaleissa.

2.4.1 Välittömät reaktiot

Tavallisimpia välittömiä reaktioita ovat sokki ja epäily, pelko ja vastustus, apatia ja lamaanus ja toive siitä että kaikki jatkuu entisellään. Reaktio voi olla ensin voimakas ”ei voi olla totta” –tunne tai hyvinkin vaisu ja mitäänsanomaton. Välittömiä reaktioita voi myös olla pelko ja protestointi. Surutilanteissa lapsi voi itkeä hysteerisesti tai muuttua apaattiseksi ja lamaanuttaa tunteensa. Vanhemmat voivat odottaa rajujakin reaktioita, ja pitää lasta outona, koska hän ei itke. Aikuisten tulisi kuitenkin muistaa, että surun käsitteleminen pikku hiljaa on lapselle kuin aikuisellekin puolustusmekanismi, jonka avulla pystytään kestämaan koviakin koettelemuksia. (Dyregrov 1993, 17-18.)

Päiväkoti on monelle lapselle turvapaikka ja kohdatessaan surua lapsi luottaa siihen, että päiväkodissa asiat pysyvät samanlaisina. Kotona suru on näkyvämmiin esillä ja suru on voinut tuoda muutoksia lapsen elämään. Tämän vuoksi lapselle on tärkeää, että hänellä on edes yksi paikka, joka on pysynyt surusta huolimatta samanlaisena. Vaikka lapsi jatkaisi elämäänsä ikään kuin mitään ei olisi tapahtunut, ei se silti tarkoita ettei lapsi surisi.

2.4.2 Tavalliset reaktiot

Tavallisin reaktio mikä lapselle suru-tilanteissa tulee on ahdistus ja pelko. Lapsi haluaa olla aikuisen lähellä ja hänestä saattaa tulla takertuva ja pelokas, sillä hän pelkää erotilanteita. (Dyregrov 1993, 21.) Alle kaksivuotias lapsi saattaa kieltäytyä syömästä ja hänelle voi tulla unihäiriöitä. Läheisen ihmisen kuolemantapauksissa lapsi reagoi sekä tunnetasolla, että omalla kehollaan ja toiminnallaan. Pienelle lapselle läheisyyden, lämmön ja kosketuksen antaminen sekä kiintymyssuhteen turvaaminen on erityisen tärkeää. (Australian Centre for Grief and Bereavement 2013; Suomen Mielenlinterveysseura 2004, 17.)

Ollessaan 2-5-vuotias lapsi saattaa nähdä painajaisia tai hänen käytöksessä voi olla huomattavissa lisääntyntä pelkoa ja aggressiivisuutta. Lapsi saattaa syyllistää itseään tapahtuneesta ja reaktioina voi olla itku ja kiukkuisuus. Tämän ikäinen lapsi pys-

tyy sietämään vain rajallisesti tunteita, joten jotkut tunteet voivat olla liian suuria käsiteltäviksi. Yli 6-vuotias lapsi voi peitellä tunteitaan ja kokea häpeää kokemaansa asiaa kohtaan. (Suomen Mielenterveysseura 2004, 17-18.) Aggressiivinen käyttäytyminen saattaa ilmetä raivona ja uhkailuna, jolloin lapsi saattaa lyödä ja potkia. Tunteista puhuminen voi olla vaikeaa, ja lapsi saattaa vihata kuollutta, koska kuollut on jättänyt hänet, tai vihaamaan itseään tai muita, koska eivät estäneet tapahtumaa. (Dyregrov 1993, 24.)

Reaktiojako helpottaa aikuisia huomaamaan, mitkä reaktiot ovat tyypillisiä lapselle käsitellessään surua. Lapsi voi kuitenkin myös piilotella suruaan suojellakseen vanhempiaan, jolloin surua voi olla vaikea huomata. Jos surutapaus on ollut lapselle hyvin järkyttävä esimerkiksi vanhemman itsemurha, häntä voivat vaivata pahat muistikuvat ja kuvitelmat tapahtuneesta, tai fyysinen oireilu kuten kalpeus, paleleminen, kivut tai kuume. (Pojjula 2007, 113.) Lapsi saattaa myös taantua varhaisempaan elämänvaiheeseen ja haluta esimerkiksi tuttipullon, mitä ei ole moneen vuoteen enää tarvinnut. Surureaktiot ja surun ilmaiseminen muuttuvat lapsen kasvaessa ja kehittyessä, mutta pitkäaikaisreaktioita kuten ikävä ja kaipaus säilyvät jopa läpi elämän. Lapsen reagointi on hyvin yksilöllistä ja siihen vaikuttavat esimerkiksi ikä, sukupuoli, suhde menetettyyn henkilöön tai asiaan, temperamentti ja aikaisemmat menestyskokemukset. (Australian Centre for Grief and Bereavement 2013; Poijula 2007, 113-116.)

Lapselle on tärkeää näyttää, että sureminen on luonnollista ja hyväksyttävää. Jos lapsen kanssa puhutaan surusta, ja selitetään miksi esimerkiksi äiti itkee, voi lapsi hyväksyä myös omat tunteensa. Lapsella tulee olla tunne siitä, että suruun ei ole vain yhtä ja ainoata oikeaa reagoitintapaa, vaan jokainen käsittelee surua omalla tavallaan. Tällä tavalla varmistetaan lapsen tunne-elämän oikeanlainen kehittyminen.

2.5 Lapset ja traumaattinen kokemus

Aikuisilla on paha tapa aliarvioida lapsia ja vähätellä heidän kykyään huomata ja havaita asioita. Aikuiset voivat esimerkiksi ajatella, että lapset eivät huomaa mitään. Salli Saari (2000, 249) kertoo kirjassaan kuin salama kirkkaalta taivaalta tutkimuk-

sesta, jonka mukaan vanhemmat esimerkiksi uskovat, että lapset eivät kuule heidän yöllisiä riitojaan. Vanhemmat voivat myös ajatella, ettei lapsille tarvitse kertoa koko totuutta ja lapsi tajuaa traumaattiset tapahtumat vain pinnallisesti ja unohtaa ne helposti. Vaikka lapsi ei asiasta puhu, se ei tarkoita sitä, ettei asia olisi hänen mielessään. Lasten kanssa kriisityötä tehneet ovat lisäksi hämmästyneet lasten kyvystä työstää vaikeita ja järkyttäviä kokemuksia ja heidän toipumiskyvystään tällaisissa tapauksissa. Suurin ongelma lasten traumaattisten kokemusten käsittelylle on siinä, että se on hyvin riippuvainen aikuisten kyvystä käsitellä kokemuksia yhdessä lapsen kanssa. Aikuisella on siis hyvin tärkeä ja merkittävä rooli traumaattisen kokemuksen käsittelyssä lapsen kanssa. (Saari 2000, 249-250.)

Lapsella ei ole useinkaan valmiuksia käsitellä traumaattista kokemusta kuten läheisen ihmisen kuolemaa. Menetykokemuksesta aiheutuva traumaattinen kriisi etenee yleensä sokki- reaktio- ja käsittelyvaiheiden kautta elämän uudelleen suuntautumiseen. Jokaisesta näistä vaiheista voi löytää sille tyypillisiä reaktioita ja tunteita, joita lapsi kohtaa ja joutuu käsittelemään läheisen kuoltua. (Suomen Mielenterveysseura 2004, 8.)

On tärkeää erottaa toisistaan ne seuraukset, jotka ovat kuolemaan liittyvän trauman ja tavallisten surureaktioiden aiheuttamia. Kuolemantapauksissa lasten reaktioihin vaikuttaa paljon se, miten joku kuoli. On esimerkiksi eri asia jos lapsi löytää vanhempansa kuolleena, kuin se että vanhempi kuolee pitkän sairauden takia. (Suomen Mielenterveysseura 2004, 17.) Dyregrov (1993, 31) kertoo kirjassaan lapsen suru, että hänen kokemuksensa mukaan lapset saavat harvoin apua läheisen ihmisen kuoleman aiheuttaman trauman käsittelyyn. Jos aikuiset osaisivat paremmin auttaa lasta, heidän ei tarvitsisi kokea kuolemantapauksen aiheuttamia tarpeettomia jälkivaikutuksia. Onnistuakseen surutyön käsittelyssä, tulee lapsille antaa tilaisuus käsitellä kuoleman aiheuttaman trauman synnyttämiä reaktioita.

2.5.1 Trauman ja surun välinen ero

Traumaattisten kokemusten käsittely ja suru ovat eri asioita, jotka ovat monin tavoin yhteydessä toisiinsa ja ne helposti sekoitetaan toisiinsa ja puhutaan synonyymeina.

Yhteistä näille on jonkin asian tai henkilön menetys tai abstraktimpi kokemus, kuten oman turvallisuuden menetys. Asian käsittely on mahdollista vasta kun shokin ja kieltämisen ensireaktio on ohitettu. Käsitellessään traumaattista tapahtumaa, tulee lapselle pakosti mieleen erilaisia ikäviä mielikuvia tapahtuneesta, ja hän koittaa välttää näin ollen ihmisiä, asioita ja tilanteita jotka muistuttavat häntä traumasta. Lapsen tunnetilat vaihtelevat ahdistuksesta pelkoon ja masennukseen, eikä lapsi itse pysty tunnistamaan ja ilmaisemaan näitä tunteita. (Holmberg 2003, 61-62.) Surevalle mielikuvat ja muistot menetetyistä läheisistä ovat tärkeitä, kun taas traumatisoitunut kärsii pelottavan tapahtuman muistikuvista eikä useinkaan pysty muistamaan kuolleen kasvoja. Sureva ihminen kokee kaipuuta, kun taas traumatisoitunut on ahdistunut ja trauman hallitseva. Surevat ja traumatisoituneet ihmiset ilmaisevat vihaa, mutta eri tavoin. Sureva on vihainen menetyksen takia kun taas traumatisoitunut kokee epämääräistä raivoa, jota ei voi keskittää. Traumaattiset reaktiot häiritsevät suremista ja lapset voivat kärsiä toistuvista painajaisista. (Poijula 2008, 116-118.)

Sureminen voi alkaa vasta, kun traumaattinen kokemus on tiedostettu ja ymmärretty sen kuuluvan menneisyyteen. Muistikuvat traumaattisesta tilanteesta, menetetyistä asiasta tai henkilöstä ovat todellisia. Lapsi on tiedostanut suruun liittyvän trauman ja siitä aiheutuneen menetyksen. (Poijula 2008, 116-118.) Tässäkin kohtaa tulee esille lapsen yksilöllisyys. Toinen voi puhua lakkaamatta ja toinen pohtia asioita itsekseen.

3 SUREVAN LAPSEN KOHTAAMINEN

3.1 Toimintatavat surevan lapsen kohtaamisessa

Surevan ihmisen kohtaaminen on vaikeaa, ja tilanteessa voi olla vaikea löytää oikeanlaisia sanoja. Lapsella menee aikaa ymmärtääkseen mitä on tapahtunut ja tällöin hän tarvitsee paljon turvallisuudentunnetta ylläpitäviä arkirutiineja. Aikaisemmin on oltu sitä mieltä, että lapselle vastataan kun hän asiasta jotakin kysyy. Nykytiedon mukaan on kuitenkin parempi kysyä lapselta mitä hän ajattelee ja tuntee. Lapsen reaktioita ei pidä torjua vaan varmistaa, että tunteet liittyvät tapahtuneeseen. (Ruishalme & Saaristo 2007, 57-56.)

Lapsen kanssa kannattaa puhua niistä reaktioista, joita suru aiheuttaa nyt ja myöhemmin. Tärkeää on pitää elämä mahdollisimman samanlaisena ja säilyttää arkipäivän tavalliset rutiinit, jotta lapsen turvallisuudentunne säilyy. Lapsen lähiomaisten on tärkeää pitää myös muut lapselle tärkeät aikuiset tietoisina kotona tapahtuvista asioista, jotta lapsen hyvinvointi pystytään parhaalla mahdollisella tavalla turvaamaan. (Australian Centre for Grief and Bereavement 2013; Ruishalme & Saaristo 2007, 56.)

Nykyisin painotetaan yhä enemmän ja enemmän hyvän vuorovaikutuksen tärkeyttä. Kohtaaminen on hyvin keskeistä, kun puhutaan ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Kohtaaminen luo toiminnan perustan moneen eri kanssakäymistilanteeseen, kuten hoitamiseen, kasvattamiseen ja opastamiseen. Onnistuneessa kohtaamisessa ihmisten välille syntyy yhteys ja tämän jälkeen luottamus, kun taas epäonnistuessa kohtaaminen voi tuottaa epäluottamusta ja etäisyyttä. (Mattila 2011, 15.)

Kohtaaminen on aina erilainen riippuen ihmisestä, tilanteesta ja paikasta. Onnistuvaan kohtaamiseen vaaditaan aitoutta ja toiselle ihmiselle tilan antamista. Ihmisen tulee lisäksi olla läsnä, jotta luottamus ja kohtaaminen syntyy. (Mattila 2011, 12-14.) Käytännössä nämä asiat tarkoittavat sitä, että lapsi haluaa kertoa asioistaan sellaiselle ihmiselle, joka ei häntä tuomitse, hän kuuntelee ja ymmärtää ja kertoo myös omia aikaisempia kokemuksiaan. Niin lapsi kuin aikuinenkin haluaa luottaa siihen, että heidän keskustelunsa pysyvät luottamuksellisena. Kohtaamisen voi tehdä onnistuneeksi jo pelkkä ystävällinen ele ja tunne siitä, että oikeasti kuunnellaan.

Kasvattajan tulee olla selvillä omista surureaktioistaan ja olla sinut asian kanssa. Esimerkiksi jos lapsi tulee kertomaan hänen vanhempansa kuolleen, on oikein vaikka työntekijä itsekkin alkaa itkemään, jos hän selittää itkun syyn lapselle. Kuitenkin on tilanteita joissa työntekijän itku ei ole niin hyväksyttävää. Tällainen tilanne on esimerkiksi perheväkivalta tai lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö. Tällaisessa tilanteessa työntekijän itku voi viestittää lapselle, että asia on liian raskas käsiteltäväksi työntekijälle ja lapsi voi kokonaan jättää puhumatta asiasta, koska ei halua pahoittaa aikuisen mieltä. Lapsen omaa elämäntarinaa on syytä muistaa kunnioittaa ja arvostaa, vaikka tarina ei kasvattajaa miellyttäisikään tai herättäisi ikäviä tunteita. Surevaa las-

ta kohdatessa onkin syytä huomioida lapsen ikä ja kasvuvaihe, jotta lapsi tulee kohdatuksi muun muassa hänen sosiaaliset kykynsä huomioiden. (Mattila 2011, 18.)

Lapsen surun kohtaaminen on perusarvoiltaan samanlaista kuin aikuisen tai vanhuksenkin, mutta kohtaamistilanteissa lapsella ja aikuisella on keskenään erilaiset roolit. Aikuisen tulee ymmärtää oma aikuisuutensa ja lapsen lapseus. Loppupeleissä aikuinen on vastuussa vuorovaikutustilanteessa. Aikuisella on parempi ymmärrys ja elämäkokemus, mutta on muistettava, että ihmisenä lapsi on kuitenkin aikuisen kanssa tasavertainen. Aikuisen rooli kohdatessa surevaa lasta ei olekaan helppo, sillä häneltä odotetaan tarkkanäköisyyttä, huolehtivuutta, lempeyttä ja joustavuutta. (Mattila 2011, 18.)

Nykyisin kuolemasta ja suremisesta on alettu puhua enemmän ja suhtautumistapa on muuttunut avoimemmaksi. Kuitenkin tapa jolla suhtaudutaan lapsen suruun on edelleen surun salaaminen. Lapsen pääsy hautajaisiin saatetaan estää, sillä ajatellaan ettei lapsi tajua surua. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 138.)

Riippuen siitä minkä ikäinen lapsi on, kannattaa häntä rohkaista kertomaan tunteitaan ja ilmaisemaan niitä. Usein tunteille voi olla vaikea löytää sanoja, mutta lapsi voi ilmaista niitä leikkien, piirtämällä tai muun toiminnan avulla. Aikuisen ei tarvitse kuitenkaan peittää omia tunteitaan suojellakseen lasta, vaan lapselle on tärkeää kertoa miksi aikuiset itkevät ja ovat surullisia. Näin aikuinen antaa lapselle myös luvan osoittaa tunteitaan. Lapsi tarvitsee kuitenkin myös tiedon siitä, että on luonnollista reagoida juuri omalla tavallaan. Kaikki eivät näytä tunteitaan niin vahvasti, ja mieleen voi esimerkiksi tulla ajatuksia tai tuntemuksia, joita ei ole aikaisemmin tuntenut. Aikuisen tehtävänä on olla varmistamassa, että kyseiset tunteet liittyvät tapahtuneeseen ja kertoa lapselle, että tunteiden käsitteleminen on tuskallista, mutta välttämätöntä surussa. Aikuinen voi käydä läpi lapsen käsityskyvyn mukaan tosiasiat ja niihin liittyvät ajatukset. (Ruishalme & Saaristo 2007, 55-56.)

Lapsi ymmärtää hänelle sanotut asiat hyvin konkreettisesti, joten surevan lapsen kanssa keskusteltaessa on syytä välttää abstrakteja ilmaisuja. Lapsen kysymyksiin on vastattava avoimesti eikä totuuden kertomista saa viivyttellä. Jos kyseessä on kuolemantapaus ja lapsi kuulee menetyksestä ulkopuolisilta, voi luottamussuhteen raken-

taminen olla hyvin vaikeaa. Lapset ovat itsekkeskeisiä ja heidän mielikuvituksensa voi olla hyvin vilkas, joten he voivat pohtia itse tehneensä jotakin väärää. Vanhempien ja muiden aikuisten kuten päiväkodinhenkilökunnan osuus on merkittävä auttamisessa, sillä lapset ovat monella tavalla riippuvaisia heistä. Lapsen tervehtymisen kannalta on ratkaisevaa vanhempien ja muiden aikuisten luotettavuus ja tämä korostuu varsinkin surutilanteiden jälkeen. Lapsen menetyksestä ja suremisesta tehdään aikuisen tulla todellinen. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 137-138.)

Kirjassa suru ja surevat (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 139-140) neuvotaan noudattamaan seuraavia periaatteita tukiessa lasta hänen surussaan:

- Ota huomioon lapsen ikä.
- Hyväksy ja ota vastaan lapsen suru.
- Muista, että lapsen surutyö vaatii aikaa ja rauhoittumista.
- Anna lapsen surra ja elää ikänsä mukaisesti surun keskelläkin.
- Muista, että lapsi tarvitsee lähelleen turvallisen aikuisen.
- Käytä apunasi satuja ja niiden herättämiä vertauskuvia, musiikkia ja kuvia.
- Kerro lapselle totuus tapahtuneesta. Muista ottaa huomioon lapsen ikä. Älä salaile totuutta.
- Palaa asiaan aina, kun lapsi haluaa.
- Hyväksy lapsen leikit.
- Tee menetyksestä todellinen.
- Puhu vihan ja häpeän tunteista.
- Pidä lasta sylissä ja vastaa hänen lisääntyneeseen turvallisuuden tarpeeseensa.
- Pidä huolta, että lapsen lähiympäristö kuten koulun tai päiväkodinhenkilökunta tietää lapsen läheisen kuolemasta.
- Ohjaa perhe ajoissa lastenneuvolaan.
- Pidä huolta kodin, päiväkodin, koulun, ja terveyden- ja sosiaalihuollon välisen yhteyden jatkumisesta.

Läheisten tulee kiinnittää moniin asioihin huomiota kohdatessaan sureva lapsi. Monessa yllämainitussa kohdassa muistutettiin huomioimaan lapsen ikä, eli mitä lapsi ymmärtää ikätasoonsa nähden. Lapset ovat kuitenkin myös hyvin yksilöllisiä ja aluksi voi mennä hetki, ennen kuin oppii mikä juuri kyseiselle lapselle on paras auttamiskeino.

3.2 Sureva lapsi päiväkodissa

Päivähoidon ensisijainen tehtävä lapsen surutilanteissa on tarjota lapselle tavallinen ja turvallinen arki, ja ympäristö. Asioiden käsittelemättä ja huomioimatta jättäminen ja turhan pitkä odottelu, voivat olla lapsen myönteisen kehityksen ja eheytyksen viivyyttäviä tai jopa estäviä tekijöitä. Lapsi puhuu surustaan usein hyvin yksinkertaisilla sanoilla ja lauseilla, ja parhaiten suruprosessi etenee, kun hänen yksilölliset tarpeensa huomioidaan, hänet hyväksytään, ja hän saa tukea ja apua surun käsittelyssä. (Ylöjärven kaupunki 2010, 4.) Lapsi voi käyttäytyä hyvin eri tavalla päiväkodissa kuin kotonaan, ja vanhemmille voi tulla tunne, että päiväkodin henkilökunta ei puhu hänen lapsestaan. Kaikki tunne-elämän vaikeudet ja hankaluudet, kuten myös vahvuudet ja voimavarat, näkyvät aina selvimmin läheisten ihmisten kanssa. (Niemelä 2003, 119.)

Surun kokemukset ovat aina sidoksissa lapsen ikään ja kehitysvaiheeseen. Päiväkodin henkilökunta joutuu työssään kohtaamaan hyvin eri-ikäisiä lapsia. On tärkeää tietää lapsen kehitysvaiheiden erityispiirteet ja suunnitella niiden pohjalta, miten lapsen surua voidaan helpottaa, jottei lisätä lapsen surua. Lapsen surusta ja siihen liittyvistä kokemuksista on saatavilla melko vähän tietoa, joka synnyttää ongelman siitä, että lapsia kasvattavilla ja hoitavilla on käytössään vähän suruun liittyvää opetusaineistoa. Työntekijät voivat kokea riittämättömyyden tunnetta osaamattomuudestaan auttaa ja tukea lasta ja hänen perhettään. Surun käsittelystä haetaan tietoa usein vasta kun sellainen tilanne tulee eteen, ja työntekijän tulee itse olla aktiivinen ottamaan asioista selvää. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 136.)

Surevan lapsen kohtaamisessa aikuisilta edellytetään hienotunteisuutta. Aikuisen on syytä ensin keskustella lapsen ja hänen vanhempiansa kanssa, miten asian kanssa tulee edetä päiväkodissa. Vanhempien kanssa on hyvä keskustella siitä, miten he ovat asiaa kotona käyneet läpi ja kuinka paljon he haluavat että asiaa päiväkodissa käsitellään. Lapset voivat pelätä ystäviensä näkemistä ja heidän kommenttejaan, joten yhdessä ryhmänä voidaan sopia miten surua käsitellään. Lapsi reagoi ja ilmaisee omia tarpeitaan usein vasta, kun niihin on varaa. Kotona lapsen suru on voinut unohtua aikuisen surun alle ja lapsi voi tarvita ulkopuolisen aikuisen jolle avautua. Lapsi ei välttämättä suoraan ala kertomaan surustaan, vaan aikuisen on oltava erityisen tark-

kana ja kyettävä lukemaan niin sanotusti rivien välistä. Aikuisen on oltava lähettyvillä, annettava aikaa ja turvallisuutta, korostettava arjen rytmiä ja jatkuvuutta. Lapset suuntaavat ajatuksensa helposti tulevaisuuteen ja pystyvät olemaan tilanteissa hyvinkin luontevia. Aikuinen ei saa turhaan piilotella omia tunteitaan vaan toimia esimerkkinä lapsille, että tunteita saa avoimesti näyttää. Aikuisen tulee kuitenkin muistaa erottaa omat tuntemuksensa toisen ihmisen tunteista. (Niemelä 2003, 119-121.)

Lapsen oikeus on oppia aikuiselta ja saada tältä tarvitsemaansa hoitoa ja turvaa. Lapselle tulee vahvistaa tunnetta siitä, että hänellä on oikeus olla olemassa omana itsenään. Tätä tunnetta aikuinen vahvistaa parhaiten osoittamalla, että hän auttaa mielellään ja lapsesta huolehtiminen on tärkeä asia hänelle. (Mattila 2011, 70.)

4 SURU NÄKYVÄ LEIKEISSÄ

4.1 Leikki auttaa lasta kehittymään

Leikin kautta lapsi tutustuu itseensä, oppii ja alkaa ymmärtämään asioita, harjoittelee sosiaalisia tilanteita, käsittelee kokemuksiaan ja niihin liittyviä tunteita. Lapsi kehittää leikeissään niin fyysisiä, psyykkisiä kuin sosiaalisia taitojaan. Lapsi ei ainoastaan käsittele hänelle mukavia asioita leikin avulla, vaan myös traumaattisia kokemuksiaan. Lapselle leikki on turvallinen ympäristö kohdata tapahtumiaan. Leikissä on se muutokseen vaadittava energia, joka hellävaraisesti auttaa lasta selviytymään surusta. (Holmberg 2003, 63-64.)

Leikissä lapsi tutustuu itseensä. Lapsen psykologinen syntyminen alkaa noin kahdeksan kuukauden iässä, kun lapsi erottaa tutut ihmiset vieraista ja alkaa vierastamaan. Vasta puolentoista vuoden ikäisenä lapsi on tehnyt tarpeeksi löytöretkiä itseensä ja ympäristöönsä tiedostaakseen olevansa vanhemmistaan erillinen kokonaisuus eli minä itse. Lapsi tutustuu itseensä läpi kaikkien kehitysvaiheidensa ja kunkin kehitysvaiheen uudet vaatimukset vaativat lasta tutustumaan itseensä yhä uudelleen, usein leikin kautta. Kun lapsi kokee jotakin traumaattista, esimerkiksi menetyksen, hän joutuu tekemään uuden löytöretken itseensä. Lapselle on tullut ehkä uudenlaisia mi-

niä kuten torjuva, vihainen tai sureva, joita ei ennen ole ollut ja joihin on turvallista tutustua leikin avulla. Lapsi tarvitsee oikeanlaisen mallin suremiseen, sillä hän etsii itselleen ominaista tapaa surra matkimalla muita. (Holmberg 2003, 65-66.)

4.2 Surevan lapsen leikki

Lapset ovat hyvin kokeilunhaluisia ja valmiita uusille asioille. Kokeilevan leikin kautta lapsi luo itselleen uudelleen turvallisuutta ympärilleen ja samalla näyttää aikuisille, mitkä asiat häntä mietityttävät. Lapsi saattaa ottaa leikkeihinsä myös kuoleman, hautajaiset tai väkivallan. Näitä leikkejä ei kuitenkaan saisi lapselta kieltää, vaan näiden leikkien avulla lapsi etsii vastauksia kysymyksiinsä ja ulospääsytietä tunteilleen. Lapsella on tarve päästä tasavertaisesti aikuisen maailmaan, ja leikin avulla hän saa tähän mahdollisuuden. (Holmberg 2003, 66-67.)

Leikin kautta lapsi oppii luomaan ihmissuhteita ja käsityksiä ihmissuhteista. Kohdattessaan menetyksen lapsi oppii ihmissuhteista uutta ja esimerkiksi sen, että äidin surressa äidin tunteet ja käytös muuttuvat ja sama ihminen voi olla sekä kiltti että paha. Lapsi on ehkä jo aiemmin ymmärtänyt sen, että ihmissuhteet voivat joskus tuottaa surua ja pettymyksiä, mutta ei sitä, että ne voi kokonaan menettää. Kuolemaan liittyvä kauhu, pelko ja turvattomuus kuvastuvat leikeissä monenmuotoisina. Kokiessaan perheväkivaltaa lapsi käy leikeissä läpi sitä, että sama ihminen voi hoitaa ja jättää yksin, rakastaa ja lyödä. Tämä voi esimerkiksi ilmetä sillä, että lapsi hellii ja lyö nukkea vuorotellen, koska se on hänen saamansa malli ihmissuhteista. (Holmberg 2003, 67-68.)

Leikki tarjoaa lapselle helpomman ja vähemmän uhkaavan tavan lähestyä vaikeita kokemuksia, kuin kielellinen tai keskusteleva tapa. Lapsi leikkii ikään kuin huomaamatta niitä asioita, jotka ovat vaikeita käsitellä ja puhua, joten leikeissä tulee esille myös tukahdutetut tai kielletyltä tuntuvat tunteet. Leikin avulla lapsi oppii myös empatiaa ja ymmärrystä miltä muista tuntuu. Empatian kehityksen, toisen asemaan astumisen perusta on leikissä ja vuorovaikutussuhteissa. Heti traumaattisen tapahtuman jälkeen lapsi saattaa vain leikeissä uskaltautua kohtaamaan siihen liittyvät

tuntemukset kuten vihan, kauhun, syyllisyyden ja pelon. Leikkiessä lapsi saa tilaisuuden vapaasti vihata jotakin mikä ei muuten olisi sallittua. (Holmberg 2003, 69-70.)

Surressaan lapsi suree kokemaansa tai kaipaa menetystään aktiivisesti. Leikki on muuttunut passiivisesta aktiiviseksi ja on suruprosessin vaiheesta riippuen täynnä suunnatonta vihaa, surua tai epätoivoa. Lapsi antaa tapahtumalle tai henkilölle uusia rooleja, muuttaa leikkiä, vaihtaa omaa rooliaan, käy läpi erilaisia ratkaisuja sekä suuntautuu loppuvaiheessa kohti ymmärrystä ja tulevaisuuden toiveita. Vaikka lapsi kovasti itse haluaisi surun käsittelyä, voi häneltä puuttua kykyä ja uskallusta ottaa asia esille, huolimatta siitä kuinka läheinen aikuinen on kyseessä. Tarve käsitellä lapsen surua voi olla vaikeaa huomata, koska itse surun työstämisen vaihe voi tulla ajankohtaiseksi pitkänkin ajan kuluttua traumaattisesta tapahtumasta. (Holmberg 2003, 69-70.)

4.3 Vakavasti traumatisoituneen lapsen leikki

Kokiessaan jotakin traumaattista, lapsi joutuu kohtaamaan sellaista, joka vaatii paljon enemmän ymmärtämistä, kuin mihin hänen kehitysvaiheensa mukainen kognitiivinen ja emotionaalinen kapasiteetti normaalisti riittäisi. Lapsen on muutettava käsitystään maailman hyvydestä ja leikki auttaa lasta käsittelemään sitä, että myös pahoja asioita tapahtuu.

Vakavasti traumatisoituneen lapsen leikki on tuskaista ja pakonomaista. Leikki ei ole helpon näköistä vaan se on raskasta, rajoitettua, kankeaa ja ilotonta. Leikki voi jatkua samanlaisena pitkään. Lapselle on tärkeää saada aloittaa ja lopettaa leikki silloin kun hän itse sen haluaa. Traumatisoitunut lapsi on joutunut kokemaan ja näkemään elämässään jotain hyvin järkyttävää ja joutunut olemaan tilanteessa avuton uhri. Kun lapsen turvallisuudentunne siitä, että hän itse pystyy hallitsemaan tilanteita lisääntyy, lapsi uskaltautuu vähitellen tuomaan leikin kautta traumaan liittyvät yksityiskohdat ja tunteet tietoisuuteensa. Traumatisoituneelle lapselle olisi tärkeää päästä terapiaan, mutta myös muu aikuinen voi auttaa lasta sallimalla traumaattisen leikin ja antamalla siihen mahdollisuuksia. Pakonomaisuuden, tunteettomuuden ja toiston poistuminen

leikistä kertoo siitä, että tilanne on menossa parempaan suuntaan. Tunteet ovat merkki siitä, että lapsi on käsitellyt traumaan tietoisuuden tasolla ja pystyy nyt suremaan. (Holmberg 2003, 73.)

4.4 Miten aikuinen voi tukea surevaa lasta leikin avulla eri ikävaiheissa

Leikki on lapselle luonnollinen toimintatapa riippumatta siitä, missä ympäristössä hän on. Leikkiessään lapsi on tekemisissä muiden lasten kanssa, hän saa mielekästä toimintaa ja pääsee toteuttamaan itseään. Leikki on lapselle kuin terapiaa ja lääkettä ja hän itse tiedostaa sen myös. Lapsi on huomannut, että leikin avulla hänen olonsa paranee ja hän saa helpotettua oloaan. (Suomen Mielenterveysseura 2004, 60.)

Lapsella voi mennä kauankin, ennen kuin hän suostuu puhumaan tunteistaan ja surustaan. Lapsi tarvitsee tästä huolimatta rinnalleen heti aikuisen, johon hän voi tarvittaessa turvautua. Aikuisen tehtävänä on tukea lasta löytämään surulleen sanat ja olla läsnä avoimena ja vastaanottavaisena. Lapsen myönteisen kehityksen turvaamiseksi ja psyykkisten häiriöiden estämiseksi menetyskokemusten läpikäyminen ei ainoastaan riitä, vaan lasta tulee tukea myös niillä kehityksen osa-alueilla, jotka ovat traumaattisten kokemusten yhteydessä herkimmin haavoittuvia. Lapsen pitää antaa olla lapsi. (Holmberg 2003, 74.)

Aikuisen on tärkeää pitää myös huolta siitä, että hän itse on riittävän valmistautunut lapsen ja hänen tunteidensa kohtaamiseen. Myös työntekijän roolissa toimivalle aikuiselle lapsen surun kohtaaminen voi nostaa pintaan omia kokemuksia ja tuntemuksia, jotka voivat vaikeuttaa työskentelyä. Aikuinen ei saa mennä lukkoon tai sivuuttaa lapsen tunteita, vaan antaa luvan kaikenlaisille tunteille ja leikeille. Työntekijä voi esimerkiksi mennä kertomaan, että hän on paikalla ja läsnä jos lapsi haluaa esittää jotakin kysymyksiä hänelle. (Holmberg 2003, 75.)

Lapsen kyky leikkiä noudattaa tiettyä kehityskaarta, joka on yhteydessä hänen sosiaaliseen, emotionaaliseen ja kognitiiviseen kehitykseensä. Lasta ei missään nimessä saa painostaa mihinkään ja jokaiselle lapselle tulee etsiä tapa joka toimii juuri hänelle. Lapsi on voinut kokea jotakin niin järkyttävää, ettei puhuminen voi olla hänelle

liian ahdistavaa. Lapsen sanallisella ilmaisulla ei ole vielä samanlaista syvyyttä ja ulottuvuutta kuin aikuisen, joten hänen voi olla vaikeaa muokata näitä tuntemuksiaan sanoiksi. (Holmberg 2003, 75.)

Leikki tai muu luova toiminta on tapoja, joilla aikuinen voi auttaa surevaa lasta. Toiminnalliset menetelmät antavat lapselle mahdollisuuden tuoda suruaan ilmi muutoin kuin kielellisesti, sillä kaikille kokemuksille ei löydy sanoja. Näin voi tapahtua esimerkiksi sellaisille lapsille, joiden kokemukseen liittyy voimakas trauma. Jotta lapsi voi heittäytyä leikin ja mielikuvituksen parantavaan maailmaan tarvitsee hän turvallisen ympäristön ympärilleen.

5 TYÖNTEKIJÄ JA SUREVA LAPSI

5.1 Sureva lapsi päiväkodissa

Surevan lapsen kohtaaminen koskettaa työntekijää usein syvästi. Lapsen suru muistuttaa elämän epäoikeudenmukaisuudesta ja tuntuu kohtuuttomalta. Lapsella on oikeus turvalliseen ja onnelliseen kasvuympäristöön, mutta surun myötä tämä voi järkkäytyä ja aikuinen ei tiedä miten hän lasta auttaisi (Suomen Mielenterveysseura 2004, 34). Työntekijän jaksamisen kannalta on tärkeää, että etukäteen on jo sovittuna selkeät pelisäännöt, miten erilaisissa kriisitilanteissa yhteisössä toimitaan. Koko organisaatiolla ja yksittäisellä työntekijällä tulee olla vankka perustieto lapsen surusta ja niidenkäsittelystä, koska tällä tavalla työntekijä voi rauhallisesti ja itsevarmasti auttaa lasta surussa. (Ylöjärven kaupunki 2010, 10.)

Ryhdyttäessä auttamaan surevaa lasta, on tärkeää, että koko työyhteisö on työntekijän tukena. Lisäksi työntekijällä on tärkeää olla myös joku oma lähiomainen tukeaan. Tukihenkilöt, joiden kanssa voi pohtia vaikutelmiaan ja reaktioitaan mahdollis-tavat sen, että työntekijä on paremmin valmistautunut myöhempien tehtävien varalle. (Dyregrov 1993, 102-103.)

5.2 Työntekijän huolehtiminen itsestään

Jokaisella työntekijällä tulee olla taito jättää ikävät työasiat työpaikalle. Tämä taito korostuu erityisesti sosiaalialalla työskentelevillä ihmisillä, sillä he joutuvat työssään kuulemaan ja kohtaamaan vaikeita asioita. Työntekijälle voi tulla vastaan tilanteita, jotka liittyvät myös hänen omaan elämäänsä ja aikaisempiin kokemuksiin. Tavoitteena on oppia tunnistamaan, miten reagoi emotionaalisesti ja mitä minussa tapahtuu joutuessa kohtaamaan esimerkiksi lapsen joka kertoo vakavasta perheväkivallasta. Mikäli työntekijä ei pura tätä emotionaalista kuormaa mikä hänelle on syntynyt, voi asiat kasaantua ja jäädä kuluttamaan voimia. (Ylöjärven kaupunki 2010, 10.) Jos työntekijä on käsitellyt omat aikaisemmat kokemukset kunnolla, voivat nämä oma-kohtaiset kokemukset olla avuksi lasta autettaessa. Työntekijällä on tällöin taitoa ymmärtää, mitä tunnetiloja ja ajatuksia lapsi käy suruprosessi läpi. Omien surukokemusten pohjalta työntekijä voi tietää mitä keinoja on hyvä käyttää eri vaiheissa sekä miten ja mitä lapselle on tärkeä kertoa. (Suomen Mielenterveysseura 2004, 35.)

Kunnollinen huolenpito omasta itsestä edellyttää itsessään ilmenevien reaktioiden hyväksymistä. On hyvä hankkia tietoa niiden ihmisten ajatuksista ja tunteista, jotka työskentelevät surevien ja kriisissä elävien ihmisten kanssa, jotta ei tuntisi itseään epäsovivaksi ja kelvottomaksi. Hyvä itsestä huolehtiminen merkitsee myös sitä, että ei jää surunsa kanssa yksin. Työntekijän on kerrottava rohkeasti muille omista tuntemuksistaan, pystyä jakamaan omia reaktioitaan ja vaikutelmiaan ja ottaa vastaan toisten tukea ja huolenpitoa. Hyvä huolenpito itsestä antaa valmiudet auttaa ja tukea oikein, kun lähipiirissä seuraavan kerran on sureva lapsi tai aikuinen. Työntekijän on muistettava, ettei voi kantaa lapsen surua, vaan hänen on autettava lasta ilmaisemaan suruaan. (Dyregrov 1993, 103.)

Työntekijän tulee itse tuntea itsensä parhaiten, ja löytää juuri itselleen sopivat ja toimivat keinot irrottautua työtilanteen tuomasta rasituksesta. Emotionaalisesta rasituksesta toipumisessa auttaa tekeminen, joka nostattaa mielihyvän, turvallisuuden, ilon ja toiveikkuuden tunteita esiin (Ylöjärven kaupunki 2010, 10).

5.3 Kasvattajan tunteet ja ajatukset surun kohtaamisessa

Omien rajojen tunnistaminen ja tunnustaminen estävät liikakuormitusta. Raskaimmalta auttajasta tuntuu, jos hän kokee, että hänen täytyisi pystyä poistamaan tai lohduttamaan pois tapahtunut paha. Se ei kuitenkaan valitettavasti ole mahdollista, vaan maailmassa tapahtuu ikäviä asioita, kuten kuolemaa, sairastumisia ja eroja. (Ruishalme & Saaristo 2007, 122.) Surevia lapsia auttavat saattavat havaita reagoivansa myös itse autettaviensa suruun ja epätoivoon. Heille voi tulla samanlaisia reaktioita kuin sureville, kuten alakuloisuutta, vihaa, avuttomuutta ja pelkoa. Jos työntekijällä itsellään on lapsia, hän saattaa pelätä, että omille lapsille tapahtuu jotakin ja tuntee olonsa riittämättömäksi, koska ei ole tehnyt tarpeeksi lapsen hyväksi. Joskus tämä tunne voi johtaa siihen, ettemme kunnioita riittävästi lapsen oikeutta omaan aikaan ja suruun. (Dyregrov 1993, 102.)

Aikuisen tulee varautua omiin suuttumuksen ja turhautumisen tunteisiin. Työntekijän on kuitenkin muistettava, ettei hän voi kaikkia lapsia auttaa, vaan hänellä pitää olla realistinen näkemys omista voimavaroistaan ja resursseistaan. (Suomen Mielenterveysseura 2004, 35.)

6 SUREVA LAPSI JA AMMATTIAPU

Surun käsittely on jokaisella erilaista ja suurin osa lapsista selviää surusta lähimmäisten tuella, mutta lapset saattavat tarvita myös ammattilaisen apua käsitelläkseen esim. traumaattista kokemustaan. Aikuisen tulee olla lapsen saatavilla ja seurata miten lapsen surukäsittely etenee. Jos surutapahtuma alkaa unohtua muiden asioiden alle, ei aikuinen saa nostaa niitä keinotekoisesti esille. Päiväkodin työntekijöiden tulee seurata lasten leikkiä, ja jos joku lapsista tuntuu juuttuvan tapahtuneeseen, tulisi asia ottaa esille vanhempien kanssa ja miettiä lapsen tuen tarvetta. (Ylöjärven kaupunki 2010, 6-7.)

Ammattiauttajan tarve voi olla hankala tunnistaa. Lisäksi voi olla tilanteita, joissa vanhemmat eivät kehtaa hakea apua tilanteisiin, koska ammattiauttajaa jollakin tavalla pelätään. Usein ajatellaan, että ammattiapua tarvitaan vasta kun on koettu jotakin hyvin järkyttävää. Mikäli työntekijä tai vanhempi kokee tarvitsevansa neuvoja surun käsittelyyn tai hänellä on huoli lapsen tai oman itsensä jaksamisesta, yhteyttä voi ottaa useisiin eri paikkoihin. Monet paikoista tarjoavat puhelinneuvontaa, joten ei tarvitse edes mennä paikan päälle ja soiton voi tehdä nimettömänä. Paikkoja joista voi hakea apua ovat esimerkiksi sosiaalipäivystys, Mannerheimin lastensuojeluliitto, ensi- ja turvakotiyhdistykset, jotka tarjoavat apua esimerkiksi väkivaltaa kohdanneille lapsille, neuvolat ja sosiaalitoimistot ja seurakunnat.

Surevan lapsen kanssa -kirjassa, musiikkiterapian professori Jaakko Erkkilä (2003, 30) kertoo näkemyksestä, jonka mukaan eniten surevat lapset eivät tarvitse erityistä ammatillista väliintuloa. Näkemys perustuu siihen, että voimakkaasti sureva lapsi osoittaa osaavansa surra ja ymmärtää mistä lopullisessa menetyksessä on kyse. Kuitenkin noin kolmannes surevista lapsista tarvitsee jonkinlaista ammatillista apua tunte-elämän tai käyttäytymisen liittyvien ongelmien kanssa.

Ammatillinen apu ei kuitenkaan aina tarkoita varsinaista terapiaprosessia. Tällaiseen tilanteeseen voi riittää muutama neuvolatyypinen käynti. Terapiaprosessia tarvittaessa, kyse on yleensä pitkittyneestä, viivästyneestä, kokonaan poissa olevasta tai ylettömästä surusta (Erkkilä 2003, 30). Ammattiapu on myös tarpeen, jos suru nostaa pintaan aikaisemmat menetykset tai niiden herättämät tunteet, jotka sekoittuvat tähän hetkeen. Ammattiapuun hakeutuminen voi kuitenkin tuntua lapsesta siltä, että hänessä on jotakin vikana. Paras apu lapselle ovat sukulaiset, yleensä aikuiset ja ne ihmiset, joilla on jo luotettava ja lämmin suhde lapseen. (Niemelä 2003, 121.)

Joskus lapset puhuvat paremmin vieraalle ihmisille, koska heidän ei tarvitse tarkkailla kasvoniilmeitä jatkuvasti. Alle yhdeksänvuotias lapsi on asioista yleensä vielä samaa mieltä kuin läsnä oleva vanhempi, eikä pysty tarkastelemaan omia ajatuksiaan ainakaan tunnepitoisissa asioissa. Suru on terve reaktio menetykseen, mutta jos lapsi ei enää elä ikätasonsa mukaista elämää, joko taantuu tai käyttäytyy liian aikuismaisesti on syytä huolestua. Lapsi voi oireilla esimerkiksi yökasteluna. (Niemelä 2003, 121-122.)

Omat voimat eivät aina riitä surusta selviytymiseen, ja myös läheisillä ihmisillä voi olla vaikeaa ja tuntea hämmennystä. Surun kohdatessa ei saa epäröidä hakea apua vaan ajatusten ja tunteiden käsittely helpottaa ja auttaa selviytymään eteenpäin.

7 TUTKIMUSPROSESSI

Tässä luvussa selvennän opinnäytetyöni tavoitteet ja tarkoituksen, sekä sen selvitystehtävät. Kerron valitsemastani tutkimusmenetelmästä, miten olen tarvittavan aineiston kerännyt ja kuinka olen sitä analysoinut. Lisäksi käsittelen tutkimukseni luotettavuutta ja eettisyyttä.

7.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja tarkoitus

Opinnäytetyöni tavoitteena oli selvittää, joutuvatko päiväkodin henkilökunta kohtaamaan työssään lapsen surua, miten lapsi mahdollista surua käsittelee ja minkälaisia ajatuksia ja tunteita tämä kasvattajassa herättää. Kyseiseen aiheeseen päädyin sen ajankohtaisuuden vuoksi, mutta myös omien kokemusten ja mielenkiinnon vuoksi. Olen syventynyt opinnoissani sosiaalipedagogiseen lapsi- ja nuorisotyöhön, sekä haluan saada lastentarhaopettajapätevyyden.

Tarkoituksenani oli lapsen suruun liittyvien kokemusten tutkiminen päiväkodin henkilökuntaa haastatteleamalla, ja tätä haastatteluaineistoa käytin oppaan materiaalina. Tällä edellä mainitsemallani tavalla opinnäytetyössäni oli sekä tutkimus, että kehittämistehtävä. Opinnäytetyössäni keskityin ainoastaan päiväkodin henkilökunnan haastatteluun, enkä lapsiin tai heidän vanhempiinsa.

Olen itse joutunut kohtaamaan työssäni sekä henkilökohtaisessa elämässäni surevia lapsia, ja en ole tiennyt kuinka toimia, sillä koulutuksessamme asiaa käsitellään hyvin vähän. Käydessäni esittelemässä päiväkodilla aihe suunnitelmani he innostuivat aiheesta, koska juuri tähän aiheeseen he tarvitsevat tietoa ja oppaan voi liittää heidän

perehdytyskansioon. Työntekijät kertoivat heillä olleen jonkin verran surutilanteita, ja esimerkiksi hiljattain erään pojan isä oli kuollut. Puhuimme siitä, etten halua keskittyä aiheessani vain kuolemaan tai lapsen läheisen sairastumiseen, koska on myös paljon muita surutilanteita, jotka on tärkeää käsitellä lapsen kanssa.

7.2 Aineistonkeruu ja kohderyhmä

Sopimuksen opinnäytetyön tekemisestä allekirjoitimme Pelastusarmeijan johtajan kanssa 10.4.2013 ja tällöin myös sovimme etenemisaikataulusta. Haastattelut toteutin toukokuussa 2013 ja haastatteluja tuli yhteensä neljä, joihin kaikkiin osallistui 4-6-kasvatusalan ammattilaista. Haastateltavat olivat koulutukseltaan lastentarhaopettajia, sosionomeja (AMK), lastenhoitajia, lähihoitajia sekä sosiaalikasvattajia. Kaikki haastattelut kestivät noin tunnin, sekä ne videointiin kameralla ja nauhoitettiin nauhurilla. Haastattelun aluksi kerroin, että haastattelut videoidaan, sillä se helpottaa minun työtäni haastatteluja purkaessa tunnistaa kuka puhuja on. Ennen haastatteluja olin muutaman päivän tutustumassa päiväkodin perusarkeen, jotta olisin työntekijöille edes hieman tuttu ennen haastatteluja. Sovimme päiväkodin johtajan kanssa päivät, jolloin haastattelut olisi hyvä toteuttaa. Tämän jälkeen vein haastatteluaikeita aikataulun työntekijöiden taukotilaan ja jokainen sai valita itselleen sopivan ajan.

Opinnäytetyöni aihe vaati sellaista tiedonkeruumenetelmää, jossa haetaan tutkittavasta asiasta syvällisempää tietoa ja tutkittava aineisto on persoonallista tietoa, kuten yksilöiden käsityksiä, kokemuksia ja tunteita. Lisäksi aiheeni käsitteli arkoja ja vaikeita asioita, joten esimerkiksi lomakehaastattelu ei sopinut tähän tilanteeseen. (Hirsjärvi & Hurme 2007, 27-28.) Tämän vuoksi valitsin laadullisen tutkimusotteen. Tiedonkeruumenetelmäksi valitsin haastattelun, koska se sopii moneen erilaiseen tilanteeseen. Haastattelutilanne mahdollisti sen, että pääsin itse osallistumaan tilanteeseen, ja näin päiväkodin työntekijöiden eleet ja ilmeet. Lisäksi pystyin itse, ja haastateltavat pystyivät, kysymään jatkokysymyksiä tai tarkentamaan vastauksia, jos tilanne sitä vaati.

7.3 Laadullinen tutkimus

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus on luonteeltaan kokonaisvaltaista tiedon hankintaa ja tutkimuksen aineisto kerätään todellisissa ja luonnollisissa tilanteissa. Tutkimuksessa saatu tieto tulee suoraan ihmisiltä ja tutkija tekee omia havaintojaan keskustellessaan tutkittavien kanssa. Siinä käytetään induktiivista analyysia eli pyritään tekemään yleistyksiä ja päätelmiä saatujen tietojen perusteella ja aineistoa tarkastellaan monitahoisesti ja yksityiskohtaisesti. Aineiston hankinnassa käytetään laadullisia metodeja kuten teemahaastattelua, osallistuvaa havainnointia ja ryhmähaastattelua. Tutkittavat henkilöt valitaan laadullisessa tutkimuksessa tarkoituksenmukaisesti, ei satunnaisotoksen menetelmää käyttäen. Tutkimusta tehdessä tilanteet voivat muuttua ja tutkimussuunnitelma muotoutuu tutkimuksen edetessä. Laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää muistaa tapausten ainutlaatuisuus ja aineiston tulkitseminen sen mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 164.)

Kvalitatiivinen tutkimus ei ole minkään tietyn tieteenalan tutkimusote tai vain yhdenalainen tapa tutkia, vaan se sisältää erilaisia traditioita, lähestymistapoja ja aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä ihmisen ja hänen elämänsä tutkimiseksi. Lähtökohdiana on todellisen elämän kuvaaminen. Kvalitatiivinen tutkimus pyrkii löytämään tai paljastamaan tosiasioita eikä todentamaan jo olemassa olevia asioita. Nimitystä "laadullinen" tutkimus voidaan kritisoida, sillä se saattaa olla harhaanjohtava ja voi antaa vaikutelman paremmasta ja pehmeämmästä tutkimuksesta, pinnalliseen ja kovaan kvantitatiiviseen verrattuna. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 160-161.)

Laadullisen tutkimuksen yleisimmät aineistonkeruumenetelmät ovat haastattelu, kysely, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71).

7.3.1 Teemahaastattelu

Haastattelumuoto oli omassa opinnäytetyössäni teemahaastattelu, joka on yksi puoli-strukturoidun haastattelumetodin muoto. Teemahaastattelua varten olin miettinyt valmiiksi tiettyjä aihepiirejä ja teemoja, joiden mukaan haastattelussa edetään. Kui-

tenkin teemahaastattelussa on myös se mahdollisuus, että voi kysyä jatkokysymyksiä ja muodostaa kysymyksiä haastateltavien vastauksien perusteella. Teemahaastattelussa ei ole kysymyksillä mitään tiettyä järjestystä, joiden mukaan on pakko edetä vaan aiempiin kysymyksiin ja teemoihin voidaan palata tarvittaessa. Teemahaastattelussa voi parhaimmillaan syntyä hyvinkin syvällisiä keskusteluja. (Aaltola & Valli 2010, 29; Tuomi & Sarajärvi 2009 74-75.)

Teemahaastattelussa ei kuitenkaan voi kysyä ihan mitä tahansa, vaan siinä pyritään löytämään merkityksellisiä vastauksia tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun tai tutkimustehtävän mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75). Lähdetessä toteuttamaan teemahaastattelua pitää haastateltavat valita siten, että kaikki haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen tai heillä on mahdollisuus kokea se. Tämän lisäksi haastattelija on alustavasti selvittänyt tutkittavasta asiasta oletettavasti tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuuksia. Tämän jälkeen haastattelija muodostaa haastattelurungon ja lopuksi haastattelu suunnataan tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin tilanteista, jotka tutkija on ennalta analysoinut. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47.)

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä siksi, että yksi haastattelun näkökanta, haastattelun aihepiirit ja teema-alueet ovat kaikille samat. Teemahaastattelu on lisäksi lähempänä strukturoimatonta kuin strukturoitua haastattelua. Teemahaastattelussa kysymykset eivät ole tarkkaan muotoiltuja ja järjestettyjä niin kuin strukturoidussa lomakehaastattelussa, mutta ei kuitenkaan niin vapaasti kuin syvähaastattelussa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48.)

7.3.2 Ryhmähaastattelu

Pelastusarmeijan päiväkodissa henkilöstöä on paljon, joten toteutin haastattelut ryhmähaastatteluina. Ryhmähaastattelua käytetään, jos vastaajilla on yhteisiä työpaikka- ja opiskelukokemuksia, ja jos ryhmän jäsenet ovat kiinnostuneita muiden käsityksistä ja muistoista. Ryhmähaastattelussa työntekijät kuulivat saman tien muiden ryhmänjäsentensä mielipiteitä ja kokemuksia. Ryhmähaastattelujen hyvä puoli on se, että saadaan hiukan toisen tyyppistä tietoa kuin yksilöhaastatteluilla. (Aaltola & Valli 2010, 29.)

Ryhmähaastattelussa oma roolini haastattelijana oli keskustelun vetäjä ja mahdollistaa kaikille puheenvuoro. Haastattelutilanteessa ennen haastattelua tarkistin, että laitteet toimivat. Mahdollisia ongelmatilanteita ryhmähaastattelussa voivat tuoda erilaiset valtasuhteet, ja luonteet ryhmän sisällä. Joku ryhmän jäsenistä voi olla ujompi ja hiljaisempi, ja hänen voi olla vaikeaa saada ääntään kuuluville ryhmässä. Toisaalta ryhmässä voi olla henkilö, joka on liian puhelias. Haastattelijan tehtävänä onkin saada kaikki osapuolet puhumaan haastattelussa yhtä paljon ja estettävä yhden henkilön yksinpuhelua.

7.4 Aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätökset

Aloitettaessa tutkimusta, on tutkijalla selkeät tavoitteet mihin hän pyrkii. Tutkimuksen tärkein vaihe on kerätyn aineiston analyysi, tulkinta ja johtopäätösten teko, koska analyysivaiheessa tutkijalle selviää, minkälaisia vastauksia hän asettamiinsa tutkimusongelmiin saa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 221.)

Haastatteluja purkaessa tallensin haastattelut moneen eri paikkaan ja nimesin ne haastattelupäivien mukaan. Tämän jälkeen, kun kaikki neljä haastattelua olivat olleet, alkoi aineiston puhtaaksi kirjoitus eli litterointi. Litterointi voidaan tehdä koko kerätyistä aineistosta tai valikoiden, esimerkiksi teemojen mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 222.)

Analyysitapojen valinta ei mene jokaisessa tutkimuksessa saman kaavan mukaisesti. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa analyysia ei tehdä vain yhdessä tutkimusprosessin vaiheessa vaan jatkuvasti. Aineistoa voidaan analysoida ja kerätä samanaikaisesti. Paras aika analyysin tekemiselle on heti aineiston keräämisen jälkeen, koska tilanne on vielä paremmassa muistissa ja aineistoa voidaan mahdollisesti vielä täydentää. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 223-224.) Itse kirjoitin haastattelut ylös melko pian haastattelujen jälkeen, koska jos haastattelut olisivat jostakin syystä hävinneet tietokoneelta, olisivat ne silti olleet jossakin vielä tallessa.

Analyysitavat voidaan jakaa selittämiseen ja ymmärtämiseen pyrkivään lähestymistapaan. Selittämiseen pyrkivässä käytetään usein tilastollista analyysia ja päätelmien

tekoa, kun taas ymmärtämiseen pyrkivässä laadullista analyysia ja päätelmien tekoa. Tärkeää on valita juuri sellainen analyysitapa, joka parhaiten tuo vastauksia haettuihin ongelmiin. Laadullisessa tutkimuksessa tavallisimmat analyysimenetelmät ovat teemoittelu, tyypittely, sisällönerittely, diskurssianalyysi ja keskusteluanalyysi. Itse käytin omassa työssäni teemoittelua. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 224.)

Kun olin litteroinut haastattelut, jaoin ne kysymyspaperin kysymysten mukaisesti valitsemieni teemojen alle. Kyseiset viisi teemaa olivat lapsen suru, työntekijän valmiudet kohdata lapsen suru, työntekijän toiminta yksin ja työyhteisössä, kehittämistarpeet ja tulevaisuuden odotukset. Tämän jälkeen jaoin näitä asioita pienempiin lohkoihin, jolloin sain esimerkiksi yhteen lohkoon lapsen surun aiheet. Haastattelumateriaalia minulla tuli hyvin paljon, joten tässä vaiheessa otin esille vain ne asiat jotka vastasivat omiin tutkimuskysymyksiini. Analysoidessa tuloksia auttoi se, että olin jo haastattelukysymyksiä tehdessäni jaotellut kysymykset niiden teemojen mukaisesti, joista halusin saada tietoa.

Lopuksi purin haastattelut, joista syntyi tutkimuksessa saadut tulokset. Tätä vaihetta kutsutaan tulosten tulkitsemiseksi ja omien johtopäätösten tekemiseksi. Tulkinta on aineiston analyysissa esiin nousevien merkitysten selkiyttämistä ja pohdintaa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 229.)

7.5 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessä on arvioitava myös tutkimuksen luotettavuutta. Jokainen tutkija pyrkii välttämään virheitä ja haluaisi, että tehty tutkimus olisi toteutettu eettisesti oikein. Tutkijat ovat paljon pohtineet sitä, mikä on sallittua ja mikä kiellettyä. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 9.) Tutkimuksentekoon liittyy monia eettisiä kysymyksiä, joita tutkijan on otettava huomioon tutkimusta tehdessä. Eettisesti oikein toimiminen on jokaisen omalla vastuulla ja tärkeää on noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 23).

Eettisesti hyvä tutkimus lähtee liikkeelle jo sopivan aiheen valinnasta. Omassa opinäytetyöaiheessani haastattelin tarkoituksella vain päiväkodin henkilökuntaa, enkä

lähtenyt kysymään suoraan lapsilta miten he kokevat surun. Mielestäni surun käsittelemisen lapsen kanssa vaatii tilanteeseen sellaisen henkilön, joka jo tuntee lapsen, tai tapaamisia on lapsen kanssa useampi. Lisäksi esitellessäni aihettani päiväkodilla tein selväksi, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja jokainen saa kertoa juuri sen verran mitä haluaa. Haastateltavat saivat lisäksi tutustua etukäteen kysymyksiin. Haastatteluissa ei mainittu lasten nimiä ja sitä koska tilanteet ovat tapahtuneet.

Aiheen valinnan jälkeen tutkija kerää teoriatietoa, jonka jälkeen hän analysoi tuloksia valitsemallaan tavalla. Itse tein ennen haastatteluja hyvän haastattelurungon ja mietin mitä teemoja voin syventää ja käytin hyväkseni aikaisemmissa haastatteluissa tulleita asioita. Esimerkiksi jos ensimmäisessä haastattelussa tuli ilmi jokin hyvä kysymys, käytin sitä myös seuraavissa haastatteluissa, vaikka sitä ei alkuperäisessä haastattelurungossa ollutkaan.

Haastattelumateriaali ei välttämättä ole luotettavaa, jos esimerkiksi tallenteiden kuuluvuus on huonoa. Itse pidin huolen ennen haastatteluja, että tekniset laitteet toimivat ja huolehdin, että on riittävästi tallennustilaa. Lisäksi kiinnitin huomiota myös omaan toimintaani haastattelijana. Miten kysymyksiä on hyvä kysyä, jotta vastauksista tulee mahdollisimman luotettavia.

Kiinnitin huomiota myös käyttämiini lähteisiin ja niiden luotettavuuteen. Haastattelumateriaalit tuhoan heti kun työni on valmis ja olen pitänyt huolta siitä, että ketään muu ei haastattelumateriaaleja näe.

8 OPAS

Ajatus oppaasta lähti työpaikoissa olevista perehdytyskansioista. Perehdytyskansiot pitävät sisällään tärkeimpiä tietoja ja asioita. Kansio on yleensä uusille työntekijöille ja opiskelijoille ensimmäinen paikka, josta he saavat tietoa työpaikasta ja kansion tulisi olla sellainen, josta jokainen löytää helposti vastauksen omaan kysymykseensä.

En päätenyt omassa opinnäytetyössäni vain tutkimaan jo olemassa olevaa vaan halusin rohkeasti lähteä kehittämään myös uutta ja tuoda uusia apuvälineitä ja ideoita päiväkodille. Opas on tehty InDesign-ohjelmalla ja oppaan kuvat olen itse ottanut. Kuvissa esiintyviltä henkilöiltä ja lasten vanhemmilta olen kysynyt luvat kuvien julkaisemiseen. Halusin tarkoituksella tehdä oppaasta lyhyen ja ytimekkään, johon on helppo nopeasti tutustua ja tarvittaessa palata siihen uudestaan. En halunnut oppaasta kopiota opinnäytetyöstäni, vaan hakiessa lisätietoa voi työntekijä tutustua opinnäytetyöhöni. Lisäksi kiinnitin huomiota myös oppaan ulkonäköön. Halusin, että opas on houkutteleva ja sisältönsä näköinen. Mielestäni suru-aiheeseen sopivat hyvin mustavalkokuvat ja synkkyys.

Oppaan tekstit ovat omasta opinnäytetyöstäni ja ne on valittu haastatteluiden pohjalta. Haastatteluissa kysyin kasvattajilta, minkälaista tietoa he oppaaseen haluavat ja näiden tulosten pohjalta minun oli helppo kerätä materiaali oppaaseen. Tällä tavalla sain oppaaseen juuri sen tiedon, minkä kasvattajat kokevat tärkeäksi. Oppaan kirjallisuusluettelosta löytyy tarvittaessa vielä lisätietoa lapsen surusta, jos haluaa aiheeseen syventyä tarkemmin. Kirjallisuusluetteloita on sekä aikuisille, että lapsille omansa.

Oppaan ollessa valmis, pyysin vielä erästä kasvatusalan ammattilaista lukemaan oppaan läpi ja kertomaan mielipiteensä. Halusin varmistaa, että oppaassa olevat asiat ovat sellaisia, jotka hyödyttävät juuri päiväkodissa työskenteleviä.

9 TULOKSET

Jaoin haastattelut viiteen eri luokkaan, joiden avulla sain vastaukset hakemiini tutkimusongelmiin. Ensimmäisessä osiossa käsiteltiin lapsen surua; millaisia surutilanteita henkilöstö on työssään kohdannut, millaista lapsen käytös on ollut ja miten suru on tullut ilmi. Toinen osio käsitteli työntekijän omia valmiuksia kohdata sureva lapsi; onko koulutuksessa käsitelty lapsen surua, miltä työntekijästä tuntuu kun hän kohtaa lapsen surun, onko sellainen tunne että hänellä on työvälineitä lapsen surun kohtaa-

miseen. Kolmannessa osiossa selvitettiin miten työntekijä on itse ja miten työyhteisössä on toimittu surutapauksissa, ja työntekijän psyykkistä kuormittuneisuutta. Neljännessä keskityttiin siihen missä on onnistuttu ja missä olisi vielä kehitettävää. Ja viimeisessä eli viidennessä kohdassa keskityttiin tulevaisuuteen; mihin asioihin työntekijä kaipaisi lisää tietoa ja taitoja, mitä asioita haluaisi oppaaseen tulevan. Tässä luvussa käsittelen saamiani tuloksia näihin yllämainittuihin osioihin.

9.1 Lapsen suru

Puhuttaessa lapsen surusta kasvattajat painottivat jokaisen lapsen yksilöllisyyttä. Jokainen suree omalla tavallaan ja eri asioita. Jollekin voi olla vaikeaa vain se, että lempipehmolelu on mennyt hukkaan. Puhuttaessa surutilanteista tuli kasvattajilta monenlaisia kokemuksia. Heillä oli päiväkodissa ollut muutamia tapauksia, joissa lapsen äiti tai isä oli kuollut, mutta kasvattajat painottivat, että tällainen surutilanne on melko harvinainen. Muita surutilanteita olivat isovanhemman kuolema, sairastapaukset kuten syöpä, väkivalta, vanhemman itsemurha ja lemmikkieläimen kuolema. Eräs kasvattajista totesi, että lapset tuovat esille ennemminkin huolenaiheita, eivätkä varsinaisesti surua. Lisäksi työntekijät kertoivat kohtaavansa työssään hyvin paljon avioeroja. He kertoivat huomanneensa, että avioerotilanteissa lapsi kokee samanlaisia ikävän tunnetta kuin kuolematapauksissa. Kuitenkin avioerotilanteissa lapsen ikävän-tunne helpottuu kun lapsi tottuu tilanteeseen ja siihen, että hänellä on kaksi kotia. Lisäksi lapsi voi kokea surua päivähoitoon joutumisesta ja sisaruksen syntymästä. Muutama työntekijöistä kertoi lisäksi, että heidän oli vaikeaa vastata, koska he ovat olleet vasta niin vähän aikaa työelämässä, joten kokemuksia ei ole ehtinyt tulla.

”Meil oli tällänen, voisin kuvitella et se liittyis tälläseen surutapaukseen, kun syntyy pikkusisko, nii lapsi vetäyty itteensä ja oli omissa mietteissää normaalia enemmän.”

Kysyttäessä, miten lapsen suru on tullut ilmi tuli monenlaisia eri reaktioita ja lapsen yksilöllisyys korostui jälleen. Kasvattajat kertoivat, että olivat olleet hyvin yllättyneitä, sillä he olivat odottaneet toisenlaisia reaktioita surevalta lapselta.

”Se oli aika yllättävää, aikuisen ajatus siitä miten itse suree menehtynyttä omaista ja noinkin läheistä kuin isää, et sit itketään ja surraa, käydään ylikierroksilla, mut tytön reaktio ei ollut sellanen ollenkaan kuin aikuisen reaktio.”

Työntekijät kertoivat, että lasta on vaikeaa auttaa hänen reagoititapojensa vuoksi. Eräs lapsi oli esimerkiksi alkanut haukkua ja nimittelemään kuollutta isäänsä, ja työntekijöiden oli vain hyväksyttävä, että haukkuminen ja kieltäminen on lapsen puolustusmekanismeja. Lisäksi eräs lapsi oli yhtäkkiä tokaissut, että mitä se väliä vaikka se nyt kuoli, ei ole mitään väliä. Työntekijät kertoivat lapsen surun kohtaamisen olevan hankalaa, sillä lapsen suru tulee usein ilmi ihan yhtäkkiä, eikä tilanteisiin voi etukäteen valmistautua. Lisäksi kasvattajat kertoivat tilanteesta, jossa lapsi oli muuttunut aggressiiviseksi ja jopa hieman itsetuhoiseksi äidin sairastuttua syöpään. Eräessä tapauksessa jossa lapsen vanhempi oli kuollut, ei lapsi ollut halunnut olla yksin ollenkaan ja hänelle oli tullut fyysisiä vaivoja, kuten vatsakipua ja hetken kulluttua myös sydän oli sattunut. Kun kasvattaja oli jutellut lapsen kanssa oli ilmennyt, että kivut olivat johtuneet surusta. Kasvattajat puhuivat myös siitä, että aina lapsen käytös ei muutu, ja esimerkiksi väkivaltilanteessa kasvattajat eivät olleet huomanneet mitään muutosta lapsen käytöksessä.

Kysyin kasvattajilta reagoivatko lapset eri tavalla ollessaan esimerkiksi 4- tai 6-vuotiaita. Kaikilta tuli hyvin selkeä vastaus, että pienet lapset reagoivat eri tavalla kuin isommat. Työntekijät kertoivat tilanteesta, jossa pienen lapsen isä oli kuollut, ja lapsen käytöksestä asiaa ei ollut huomannut ollenkaan, sillä lapsi oli ollut niin pieni vasta. Lisäksi heillä oli sattunut surutapaus, jossa kolmen lapsen äiti oli kuollut ja kaikki kolme lasta olivat olleet heidän päiväkodissaan. Tässä tapauksessa kaikki kolme lasta olivat reagoineet eri tavoin. Lisäksi työntekijät kertoivat, että heidän mielestään 6-vuotias osaa jo enemmän puheella selittää pahaa oloaan, kun taas 4-vuotias enemmän käyttäytymisellään ja alle 4-vuotias vielä enemmän.

”Kyl se on iha selvä et niin pieni lapsi ei sitä ymmärrä, ei varmasti vielä 6-vuotiaskaan ymmärrä kuolemaa sillä tavalla, et tota, lapsi ei ymmärrä sitä 6-7-vuotiaana, et pitää olla isompi et ymmärtää kuoleman. Vasta vähän vanhempi lapsi ymmärtää et se on lopullista.”

Lapsi voi tuoda suruaan ilmi myös muulla tavalla kuin käyttäytymisellään. Haastattelut kertoivat huomanneensa lapsen surun esimerkiksi lapsen leikeistä ja piirustuksista. Eräs lapsi oli käsitellyt asiaa piirtämällä syöpäsoluja ja lopuksi syöpäsolut oltiin murskattu. Työntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että lapsen surua tulee kunnioittaa ja on tärkeää antaa hänen leikkiä omia leikkejään. Eräs lapsi oli esimerkiksi kesken leikkien tokaissut toiselle lapsista, että hänen isänsä on kuollut.

Vanhempien ero tulee kasvattajien mielestä esille ensin lapsilta kuin vanhemmilta. Vanhemmat kertovat kasvattajille vasta myöhemmin ja monesti he ehtivät jo ihmetellä lapsen muuttunutta käytöstä. Kasvattajat kertoivat, että he haluaisivat vanhempien tulevan kertomaan asioista hieman aikaisemmin. Kasvattajat pitivät vanhempien ja päiväkodin yhteydenpitoa tärkeänä, jotta kasvattajat tietävät miksi lapsi kuolemassa puhuu ja painottivat myös sitä, että heidän on tärkeää tietää miten lapselle on kotona surusta puhuttu jotta yhtenäinen linja säilyy. Kasvattajat lisäksi kertoivat, että heillä on ollut välillä hankalia tilanteita, koska eräät vanhemmat ovat sanoneet, etteivät halua, että surusta puhutaan ollenkaan päiväkodissa, ja toiset taas toivovat, että asiaa käsiteltäisiin koko ryhmän kesken. Erään lapsen äiti oli vasu-keskustelussa ottanut puheeksi lapsen isän sairastumisen ja kun mitään ei ollut enää tehtävissä oli äiti kirjoittanut kirjeen päiväkodille, missä kertonut tilanteesta, koska ei ollut pystynyt siitä puhumaan.

”Yks tyttö sano pihalla et kuu paistaa, kun oli semmost pimeempää aikaa, niin toine tyttö sit sano siihen, et ei se oo mikää kuu, se on minun isäni.”

9.2 Työntekijän tiedot/taidot ja valmius kohdata lapsen suru

Jokaisessa haastattelussa kävi ilmi, että koulutuksessa lapsen surua ei riittävästi käsitellä. Työntekijät kertoivat, että lapsen suru on aihe joka pitää itse opetella ja asiasta otetaan selvää vasta sitten kun ensimmäistä kertaa surutapauksen joutuu kohtaamaan. Kasvattajat keskustelivat ryhmässä siitä, että myös omat kokemukset vaikuttavat ja työtä tehdään myös oman elämän kautta. Eräs työntekijä kertoi, että hän on valmistunut koulusta jo kauan sitten, eikä silloin tällaisiin asioihin puututtu vielä. Vasta

muutama vuosi sitten valmistuneet opiskelijat kertoivat kuitenkin, että vaikka aikaa on kulunut 20-vuotta, niin ei tilanne ole silti muuttunut mihinkään.

”En mä kyl sanois, et meilläkään on lapsen surust puhuttu kyl yhtään mitään, varmaan me kohdataan enemmänkin persoonallisesti, et millai sä itte yleisestikki teet työtä.”

Haastatteluissa työntekijät keskustelivat yhdessä siitä, että surutapausten käsittelyä ei osannut koulussa edes vaatia. Nyt kuitenkin kun he ajattelivat tilannetta jälkikäteen perustyötä tehneenä olivat huomanneet, että lapsen surun kohtaaminen olisi ollut tärkeä lisä koulutukseen. Monet ketkä olivat työtä tehneet jo kauemmin sanoivat, että työn kautta asiat oppii ja tärkeää on kohdata lapsi niin kuin itse haluaisi itseään kohdeltavan. Yksi työntekijöistä kertoi tehneensä lopputyönsä aiheesta avioero lapsen kannalta, koki että hänellä oli käynyt hyvä tuuri, koska hän on saanut hyödynnettyä nyt oppimaansa.

”Koulussa ajatellaan suruna vain kuolemaa, eikä niitä tarvitse käsitellä, koska niitä on niin harvoin. Mut surua on kuitenkin paljon muutakin esim. avioero mihin olis tärkeitä saada jotakin pohjaa.”

Haastatteluissa korostui muutama asia, joita kaikki työntekijät pitivät tärkeänä puhuttaessa työntekijän omista tuntemuksista kohdata sureva lapsi. Kasvattajilla oli kaikilla sama tavoite, eli pitää pysyvyys ja jatkuvuus samanlaisena. Vaikka lapsen arki kotonalla olisi muuttunut, niin päiväkodissa se pysyisi samanlaisena kuin oli ollutkin. Päiväkoti on pysyvä, siellä on samanlainen rytmi päivästä toiseen ja tutut ihmiset. Jokainen lapsi pitää huomioida yksilöllisesti. Eräs työntekijä kertoi, että hänelle oli tullut paha mieli, koska olisi halunnut auttaa lasta, muttei ollut tiennyt mitä olisi pitänyt tehdä. Työyhteisössä työntekijät olivat saaneet toisiltaan apua, mutta surutilanteet tulevat yhtäkkiä, eikä niihin pysty etukäteen valmistautumaan. Se miltä asian käsittely tuntuu, riippuu paljon siitä onko asiaa jo käsitelty aiemmin vai tuleeko surutapausta ilmi vasta ensimmäistä kertaa.

Työntekijät kertoivat, että aikaisempien kokemusten ja oman elämän kautta heillä on jonkinlaiset valmiudet kohdata sureva lapsi, mutta tarvittaessa he myös keskustelevat

vanhempien kanssa ja ohjaavat perheen myös muualle. Kasvattajat kertoivat, että esimerkiksi kuolemantapauksen tai avioeron jälkeen perheet saattavat käydä perheneuvolassa tai muualla juttelemassa vielä. Kuitenkin vanhemmilla on tässä iso rooli, sillä heidän pitää itse olla aktiivisia ja hakeutua jatkoapuun. Päiväkodin henkilökunnan on tärkeää olla tarvittaessa läsnä ja kuulosteltava lapsen leikkejä.

”Tarve lähtee lapsesta, aikuinen ei voi men siihen ja sanoo, että nyt jutellaan tästä isän kuolemasta.”

Kun työntekijöiltä kysyttiin, miltä heistä tuntuu, kun lapsi suree tuli monelta sama vastaus, haastavalta. Lapset voivat sanoa asioita, joihin ei tiedä miten kuuluisi vastata ja voi olla kokenut itse myös omassa elämässään jotakin sellaista minkä vuoksi kokee asiat syvällisemmin. Kaikkeen ei tietysti pysty varautumaa ja lasten suusta voi aina välillä tulla ihan mitä vain.

”Meillähän oli just hyvä keskustelu iltapalapöydässä yks ilta. Semmoset 5-vuotiaat pojat keskusteli ja jutteli keskenään, et mitä ihmisel tapahtuu kuoleman jälkeen. He jutteli ja me jaettiin siin iltapalaa samal ja yks poika sit sano et kyl mä tiedän. Se on kato sit sillai, ku ihminen kuolee nii sitä ei sit enää näy tääl. Et se on sit siin. Toinen poika sano sit vaa siihe, et on olemassa sanonta et hyvät kuolevat aina aikaisin.”

9.3 Työntekijän toiminta yksin ja työyhteisössä

”Tavoitteena on se, että lapsi leikkisi normaalisti ja unohtais vähäks aikaa surunsa tai sit jos se suru tulee niin sit lohdutetaan ja annetaan lapsen puhua. Ei oo mitään ainutta ratkaisua.”

Kysyttäessä työntekijöiltä miten surulanteissa on toimittu kokivat kasvattajat tärkeäksi tukemisen ja lohduttamisen. Lasta ei saa omalla toiminnallaan tukahduttaa ja heidät on otettava huomioon yksilöllisesti. Työntekijöiden mielestä niin lapsen kuin aikuisenkin tunteet tulee sallia ja varmistaa, että lapsi ymmärtää surun ja suremisen olevan normaalia. Kasvattajat kertoivat, että heidän tehtävänsä on lohduttaa lasta eikä niinkään vähentää surua. Surutapaukset tulevat ilmi lapsen leikeistä ja tällöin lei-

kit tulee sallia ja olla itse lähistöllä kuuntelijana. Lapselle tulee antaa riittävästi aikaa käsitellä suruaan ja tarvittaessa pyytää apua myös muilta työntekijöiltä, jos siihen kokee tarvetta.

Eräs työntekijä kertoi, että hän kokee hienoksi asiaksi sen, että aina on ympärillä muita työntekijöitä joiden kanssa asioista voi keskustella. Päiväkodin hyvä työilmapiiri korostui haastatteluissa ja he kertoivat heillä olevan hyvin keskusteleva ilmapiiri, ja tieto surutapauksesta kulkee tarvittaessa ryhmästä toiseen. Työyhteisössä he ovat yhdessä miettineet yhteisiä käytäntöjä ja lainanneet esimerkiksi kirjastosta kirjoja ottaakseen selvää lapsen surusta.

”Jaetaan se huoli.”

”Sitä jää miettimään enemmän jos lapsen reagointi on kamalan voimakasta tai milaista oma käytös on ollut, että onko pystynyt lasta auttamaan.”

Kasvattajat kertoivat heillä olevan useammissa tapauksissa taito jättää työasiat työpaikalle. Kuitenkin järkyttävimmissä surutapauksissa asioita jää enemmän miettimään ja työntekijät kertoivat, että heillä työntekijöiden kesken puhutaan asioista, jotka ovat jääneet kaivelemaan. Kasvattajat esimerkiksi kertoivat, että usein he keskustelevat toistensa unista. Lisäksi työntekijät kokivat oman psyykkisen kuormittuneisuutensa olevan suurempaa, jos surutapauksia osuu kohdalle paljon ja asiat vaikuttavat myös ryhmän arkeen.

”Kyl se vaatii semmost aikaa iteltäkin, jos sul on joku tietty järkytys. Mä ainakin tarviin aikaa, ei se ihan tost noin vaa ohi mee. Ei saa kuitenkaa liikaa sillai mennä, ku se vaikeuttaa sen lapsen oloa, jos sä oot itte kovin ahdistunu ja tavallaan se täytyis käsitellä myös itte. Mut ei saa olla sellanen kylmä, kyetä jollain tasolla lapsen tunteet huomioimaan.”

Haastateltavat lisäksi kertoivat, että heidän täytyy olla avoimia ja realistia, ja olla motivoituneita auttamaan, vaikka välillä voikin tuntea itsensä voimattomaksi ja turhautuneeksi. Työntekijät joutuvat työssään kohtaamaan myös surullisia aikuisia ja

heidän kohtaaminen on välillä haastavaa, sillä päiväkodin arjessa on hankalaa löytää aikaa rauhalliselle keskustelulle lapsen vanhempien kanssa.

9.4 Kehittämistarpeet

Kysyttäessä työntekijän omia onnistumisen hetkiä, oli tähän kysymykseen paljon vaikeampi vastata kuin edellisiin. Työntekijöiden oli vaikea miettiä omia hyviä kokemuksiaan ja kehua itseään muiden kuullen. Eräs haastateltavista sanoikin, että hän on ottanut mallia toisilta ja olisi tärkeää työssä jaksamisen kannalta kehua työkaveria aina välillä. Lisäksi työntekijät sanoivat, että he eivät välttämättä näe työssään onnistumisen hetkiä suoraan, sillä lapsesta ei heti näe miten työntekijän toiminta on häneen vaikuttanut. Onnistumisen hetket huomataan vasta myöhemmin lapsen käytöksen muuttuessa takaisin entiselleen, ja tässä kohtaa pitää muistaa antaa myös itselleen kiitosta ja kunniaa.

”Se oli tosi hankalaa, jos 6-vuotias leikkii kavereitten kanssa, eikä ne välttämättä ymmärrä, ku hän tekee muovailuvahast imusolmukkei, et nää on sellasii sairai imusolmukkei ja nää on tervei. Siin on ittellä semmone olo et ei tienny et mitä olis oikee tehny.”

Asiat jotka työyhteisössä toimivat ovat ehdottomasti tiedonkulku ja avoin keskustelu. Tästä esimerkkinä on erään lapsen isän sairastuminen. Koko työyhteisö oli saanut tiedon erään lapsen isän sairastumisesta, ja työntekijät olivat vihkoon kirjoittaneet mikä tilanne isän sairaudessa on. Isän kuoltua vihossa oli lukenut, kuinka lapsen päiväkotipäivä oli mennyt. Näin kaikki pysyivät ajan tasalla. Työntekijät kokivat tärkeäksi aikuisten keskustelun keskenään ja he myös totesivat, että itsearviointia ei ole koskaan liikaa.

Työntekijät itse toivoivat kehittyvänsä surutapauksissa, jottei surevan lapsen ja heidän vanhempiensa kohtaaminen olisi aina niin haastavaa. Surevan lapsen ja vanhemman kohtaaminen voi tuntua vaikealta, koska ei löydä tilanteeseen sopivia sanoja. Kasvattajat lisäksi kertoivat, että niin lasten kuin aikuistenkin reagointi voi olla hyvin erilaista kuten normaalisti, joten koskaan ei tiedä mitä vastaan tulee. Eräs van-

hempi oli esimerkiksi ollut ylipirteä ja peittänyt sillä omat tunteensa. Välillä kasvat-
tajasta voi myös tuntua kamalalta kuunnella lasten syyttävän ja haukkuvan kuollutta
vanhempaansa, ja ei tiedä kuinka näihin tulisi reagoida. Lisäksi kasvattajat ovat jou-
tuneet työssään myös tilanteisiin, jossa he ovat joutuneet miettimään missä kohtaa
lapsen surusta tulee tiedottaa myös muiden lasten vanhemmille.

Lapsen kanssa olisi myös tärkeää löytää aikaa rauhalliselle keskustelulle ihan vain
kahden kesken, mutta harvoin on tilanteita että työntekijöitä olisi paikalla riittävästi.
Surutapauksissa työntekijät toivoivat myös, että voisivat kaikki kokoontua rauhassa
yhteen ja puhua omista tuntemuksistaan.

*”Ehkä sitäki sit aina mieltii, et osais toimii just niinku oikein ja pystyis auttaa sitä
lasta parhaimmal mahdollisel taval.”*

9.5 Mitä odottaa tulevaisuudelta?

Kerroin haastatteluun osallistuneille, että teen vielä päiväkodille pienimuotoisen op-
paan teorian ja heidän haastatteluista saatujen asioiden pohjalta. Kasvattajat toivoivat
heille teoriapakettia lapsen surusta ja käytännön keinoja miten lasta voi tukea. Teo-
riapakettiin he toivoivat tilanteita mitkä voivat surua lapselle aiheuttaa, ja miten lapsi
surua käsittelee eri ikäkausina. Kasvattajat toivoivat lisäksi valmista kirjallisuusluet-
teloä, josta heidän olisi helppo etsiä lisätietoa. Tärkeäksi pidettiin myös kirjallisuutta,
jota voitaisiin käyttää yhdessä lasten kanssa.

”Konkreettiset keinot on aina tervetulleita, mitä voi suoraan ottaa käyttöön arjessa.”

Jokaisen haastattelun lopuksi vielä kävimme läpi haastattelun ja varmistin, ettei haas-
tateltavilla ollut enää mitään lisättävää. Haastateltavat antoivat heti haastatteluiden
jälkeen paljon positiivista palautetta aiheen valinnasta ja sen tärkeydestä.

”Lapsen suru on todellista ja sitä ei saa vähätellä.”

10 POHDINTA

Suru koskettaa meitä jokaista omalla tavallaan ja toiset ihmiset joutuvat kokemaan surua aikaisemmin kuin toiset. Suru tuo mukanaan syvää mielihapaa ja murhetta jota on vaikeaa unohtaa edes hetkeksi. Lapsen ja perheen kohdattua surun, siitä tulee perheessä keskeinen asia. Surevat tarvitsevat yhteisön tukea ja ympärilleen ihmisiä jotka ovat heitä valmiita auttamaan. Surusta ei pääse muuta kuin suremalla ja ihmisen on luotettava siihen, että aika parantaa haavat. Ei ole olemassa oikeaa tai väärää tapaa surra, vaan suru on prosessi, jonka etenemiseen vaikuttavat persoonalliset tekijät, elämäkokemus ja omat henkilökohtaiset selviytymismallit. Lapsi käy suruaan läpi oman ikäkautensa mukaisesti. Pieni lapsi suhtautuu kuolemaan yksinkertaisemmin kuin vanhempi, jonka suruprosessi on jo kehittynyt. Lapsen voi olla vaikeaa näyttää tunteitaan tai pukea niitä sanoiksi, ja tällöin lapsella täytyy olla aikuisia tukemassa häntä, jottei hänen kehityksen vaarantuisi. Lapselle läheinen aikuinen voi olla vanhempien lisäksi myös päiväkodin kasvattaja, joka työssään kohtaa lapsen melkein päivittäin. (Kinanen 2009, 9-17.)

Opinnäytetyöni muodostui tutkimukselliseksi kehittämistyöksi, sillä tavoitteenani oli tutkia päiväkodin henkilökunnan kokemuksia lapsen surun kohtaamisessa ja tuottaa opas päiväkodin henkilökunnan tueksi lapsen surun kohtaamisessa. Opasta varten tavoitteena oli saada kasvattajilta haastatteluiden avulla tietoja ja kokemuksia, joiden avulla pystyin tuomaan heille tukimateriaalia tulevaisuutta varten.

Kasvattajat nostivat samoja asioita esille kuin kirjallisuudessaakin oli mainittu. Monet kasvattajista olivat huolissaan siitä, ettei heillä ole kokemusta aiheesta, ja surutilanteiden kohtaaminen tuntuu haastavalta ja jopa pelottavalta. Kuitenkin esille nostetut aiheet olivat ammatillisia ja asioita ajateltiin käytännönläheisemmin mitä kirjallisuudessa. Esimerkiksi haastatteluun osallistuvat korostivat, että lapsen surua on paljon muutakin kuin vain läheisen kuolema, kun taas kirjallisuudessa kuolema korostui ja puhuttiin paljon kuolemankäsityksestä.

Haastateltavat pitivät tärkeänä lapsen surun kunnioittamista ja jokaisen lapsen yksilöllisyyttä. Lapsen suru –aihetta on tärkeää käsitellä, mutta kasvattajat kuitenkin

myös painottivat, että suru on asia, jossa kukaan ei koskaan ole asiantuntija. Jokainen lapsi kokee asiat omalla tavallaan ja tämä vaikuttaa siihen kuinka surevaa lasta tulee kohdata. Tärkeänä asiana haastateltavat nostivat esille myös kohtaamisen tärkeyden sen, ettei lasta saa missään nimessä jättää surunsa kanssa yksin. Suru tuo mukanaan lapselle valtavan tunnekuorman, joka vie lapsen voimavaroja ja vaikuttaa hänen selviytymiseensä myös elämän muista vaikeuksista (Mattila 2011, 105).

Kasvattajilta vaaditaan työhönsä sopivaa määrää empaattisuutta ja kykyä jättää työasiat työpaikalle, jotta oma psyykinen hyvinvointi säilyisi. Välillä lasten surutapaukset voivat kuitenkin jäädä mietityttämään ja tällöin on tärkeää olla työyhteisön tuki ympärillä. Haastatteluissa oli hienoa huomata kuinka hyvin työyhteisössä asiat toimivat ja kaikista asioista voidaan puhua. Toiselle työntekijälle voi rohkeasti myöntää, ettei osaa lasta surutilanteessa auttaa ja pyytää apua. Haastateltavat tiedostivat lisäksi omat ja työyhteisön kehittämistarpeet ja olivat valmiita toimintaansa kehittämään, jotta lapsen etu tulisi vielä paremmin esille.

Opinnäytetyön tekeminen oli itselleni kasvun ja kehityksen paikka. Olen itse joutunut ennen opiskeluiden aloittamista käymään läpi omat surutapaukset, jotta pystyn tulevaisuudessa auttamaan muita ilman, että annan omien kokemuksieni vaikuttaa taustalla. Olen kohdannut omassa henkilökohtaisessa elämässäni ja työelämässäni surevia lapsia ja päässyt muodostamaan jo omia kokemuksia, joten opinnäytetyötä tehdessäni pääsin syventämään jo oppimaani, ja muokkaamaan omia käsityksiäni lapsen surusta.

Kirjallisuudessa mainittiin usein, kuinka lapsen surua aliarvioidaan ja lapsille ei uskalleta kertoa kaikkea, koska lapsia pidetään hauraina. Aikuiset saattavat pelätä vahingoittavansa lapsen lapsuusaikaa, ja näin ollen jättävät lapsen tilanteen ulkopuolelle eivätkä näytä lapselle, että on oikein surra. Lapsen kuin aikuisenkin itku ja suru on luonnollinen asia, jota ei saisi vähätellä.

Opinnäytetyöprosessi eteni mielestäni hyvin ja sain kerättyä paljon tietoa. Haastatteluissa ei ilmennyt ongelmia ja käydessäni läpi haastatteluita huomasin oman ammatillisuuteni kasvavan joka haastattelukerran jälkeen. Itselläni ei ollut aikaisempaa kokemusta haastattelijana toimimisesta, mutta sain mielestäni muodostettua hyvän ky-

symyspaketin ja saimme ryhmissä hyviä keskusteluita aikaiseksi. Olen tyytyväinen, että valitsin ryhmähaastattelun, koska uskon, että ryhmähaastattelu nosti esille asioita joita ei olisi ollut mahdollista saavuttaa yksinhaastatteluissa. Lisäksi ryhmähaastattelu toi kasvattajille hetken, jossa sai pysähtyä rauhassa miettimään omia kokemuksiin ja kuulla muiden mielipiteitä asioista. Haastatteluissa eniten keskustelua herätti lapsen suru ja vaikeimmalta tuntui miettiä omia onnistumisen hetkiä. Kaikissa haastatteluissa saatiin aikaiseksi mielenkiintoisia keskusteluita ja mielestäni jokainen haastattelukerta oli onnistunut.

Oppaani onnistui mielestäni todella hyvin ja olen tyytyväinen sen sisältöön ja ulkoonäköön. Olen saanut positiivista palautetta aihevalinnastani ja oppaasta sekä olen iloinen, että kasvattajat lähtivät innoissaan mukaan ja osallistujia riitti. Oma aiheeni toi minulle itsevarmuutta kohdata sureva lapsi, ja sellaista tietoa mitä kaikilla Sosionomiksi (AMK) valmistuneilla ei ole. Päiväkodin henkilökunnalle työni toi yhteiset pelisäännöt toimia surevan lapsen kanssa, ja ryhmähaastattelu mahdollisti omien tunteiden esille tuomisen.

Haasteeksi tulevaisuudessa näen haastatteluissa esille tulleen ajanpuutteen ja omat voimavarat ja jaksaminen. Lapselle tulisi löytää kaiken kiireen ja hulinan keskeltä rauhallinen aika kahdenkeskiselle keskustelulle ja muistaa huolehtia myös omasta jaksamisesta. Jatkotutkimusmahdollisuuksia voisi olla tutkimus suru-oppaan toimivuudesta päiväkodissa, tai samanlaisen tutkimuksen ja oppaan tekeminen esimerkiksi lastensuojeluun. Uskon, että moni lastensuojelulaitos tarvitsisi samankaltaista suruopasta, ja olisi mielenkiintoista tarkastella, ovatko tukokset erilaisia päivähoiton ja lastensuojelun välillä.

*”Jos pelko on tai suru suuri,
apu löytyy silloin juuri.
Aikuiselta tuen saa,
Puhuminen helpottaa.”
(Urhea Pikku-nalle)*

LÄHTEET

- Aaltola J. & Valli Raine. 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Australian Centre for Grief and Bereavement. 2003. Supporting grieving children. Viitattu 17.10.2013.
http://www.grief.org.au/grief_and_bereavement_support/understanding_grief/supporting_children
- Clarkeburn H. & Mustajoki A. 2007. Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.
- Dyregrov A. 1993. Lapsen suru. Helsinki: Gummerus
- Erjanti H. & Paunonen-Ilmonen M. 2004. Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY
- Erkkilä J. 2003. Musiikkiterapian mahdollisuudet lapsen surussa. Teoksessa Erkkilä J., Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Gummerus, 15-55.
- Erkkilä J., Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Gummerus.
- Hirsjärvi S. & Hurme H. 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi S., Remes P. & Sajavaara P. 2007. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Holmberg T. 2003. Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa Erkkilä J., Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: Jyväskylä: Gummerus, 57-98.
- Kinanen M. 2009. Surusäkki. Vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Helsinki: Otava.

- Kronqvist E-L. & Pulkkinen M-L. 2007. Kehityspsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Laiho S. 2000. Urhea Pikku-Nalle. Lasten keskus
- Lindqvist M. 2003. Surussa lapsen kanssa. Teoksessa Erkkilä J., Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Jyväskylä: Gummerus, 9-11.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto. 2013. Vanhempainnetti. Viitattu 24.9.2013. http://www.mll.fi/vanhempainnetti/kipupisteita/perheen_kriisit_ja_muutokset/laisein_kuolema/
- Mattila K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemelä S. 2003. Kädenojennus lapselle surussa. Teoksessa Erkkilä J., Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto, 57-98.
- Poijula S. 2007. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja.
- Poijula S. 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja.
- Ruishalme O. & Saaristo L. 2007. Elämä satuttaa – kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.
- Saari S. 2000. Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Suomen Mielenterveysseura. 2004. Yhdessä suru on helpompi kantaa. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Helsinki: SMS-tuotanto.
- Suomen Mielenterveysseuran www-sivut 2003. Viitattu 1.10.2013. <http://www.mielenterveys.fi/vaikeat-elamantilanteet/suru/lapsen-suru/>
- Tuomi J. & Sarajärvi A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Ylöjärven kaupunki 2010. Surun ja kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatus.

TEEMAHAASTATTELU PÄIVÄKODIN HENKILÖKUNNALLE

1. Lapsen suru
 - a. Millaisia surutilanteita henkilöstö on työssään kohdannut?
 - b. Millaista lapsen käytös on ollut?
 - c. Miten lapsen suru on tullut ilmi?
 - i. Miten työntekijät ovat huomanneet tai havainneet lapsen surevan ja millaisessa tilanteessa se on tapahtunut?
2. Työntekijän tiedot/taidot ja valmius kohdata lapsen suru
 - a. Onko työntekijällä sellainen tunne, että hän pystyy kohtaamaan surevan lapsen ja auttamaan häntä?
 - b. Miltä työntekijästä tuntuu, kun lapsi suree?
 - c. Millainen tietotaito? Onko tullut koulutuksessa/työelämässä vai ei missään?
3. Työntekijän toiminta yksin ja työyhteisössä
 - a. Miten lapsen surutilanteissa on toimittu?
 - i. Onko tavoitteena vähentää lapsen surua, löytää lapsen kanssa ratkaisuja, lohduttaa, vai mitä?
 - b. Ovatko työntekijät saaneet tukea toisiltaan?
 - i. millä tavalla työyhteisössä toimitaan surutilanteissa, saavatko he tukea toisiltaan, jos saavat niin minkälaista?
 - c. Miten työntekijät kokevat lapsen surun?
 - i. työntekijän psyykkinen kuormittuneisuus?
4. Kehittämistarpeet
 - a. Missä asioissa työntekijä itse on mielestään toiminut hyvin ja missä huonosti?
 - b. Missä asioissa työyhteisössä on onnistuttu, missä on vielä kehitettävää?
5. Mitä odottaa tulevaisuudelta?
 - a. Mitä haluaisi, että tuleva opas lasten surutilanteita varten sisältäisi?

Lapsen surun kohtaaminen päiväkodissa

-Opas lasten kanssa työskenteleville

Lapsen suru	3
Lasten käsityksiä kuolemasta eri ikäkausina ja heidän surureaktionsa	4
Päiväkoti-ikäisen lapsen tukeminen surutilanteessa	6
Työntekijän toiminta yksin ja työyhteisössä	7
Mistä apua	8
Järjestöt ja yhdistykset	9
Kirjallisuusluettelo	10

Lapsen suru

Suru on ihmisessä yleensä spontaani reaktio, mikä käynnistyy kun ihminen on kokenut elämässään jonkun suuren menetyksen – niin suuren, että tuntuu kuin jotakin omasta itsestään olisi kadonnut. Suurimmat surut liittyvät yleensä läheisen ihmisen kuolemaan, mutta myös muiden menetysten takia ihminen joutuu samankaltaiseen prosessiin. Surun ilmenemistä on kuvattu työnä, reaktiona, oireyhtymänä, käyttäytymisenä ja tunteena. Esimerkiksi menetettyään äitinsä tai isänsä lapsi käy läpi monenlaisia tunteita ja oloja, jotka voivat olla aikuisen mielestä outoja. Lapset käsittelevät surua omalla tavallaan ja oman kehityskautensa mukaisesti.

Surua lapselle voivat aiheuttaa:

- Läheisen kuolema, sairastuminen, vammautuminen
- Vanhempien avioero
- Pelko hylätyksi tulemisesta
- Mediassa esillä olevat asiat, kuten sodat, väkivallat ja traagiset tapahtumat
- Perheen sosiaalinen asema kuten irtisanomiset ja omaisuuden menetykset
- Väkivalta
- Lemmikkieläimen kuolema

Lapsi voi kuitenkin menettää turvallisuuden tunteensa ja saada pelkotiloja vaikka ei itse joudu kohtaamaan surua. Päiväkodissa lapset tuovat omia asioitaan esille ja puhuvat niistä kavereilleen. Lapsi voi pelätä, että myös hänen vanhempansa eroavat, koska monen muunkin vanhemmat ovat eronneet. Suru on kaikille hyvin henkilökohtainen asia ja lapsen maailmassa surua voi aiheuttaa esimerkiksi pelkkä pehmolelun katoaminen. Tästä johtuen jokainen lasten kanssa työskentelevä, joutuu jossakin kohtaa tilanteeseen, jossa hänen tulee pystyä lohduttamaan surevaa lasta.

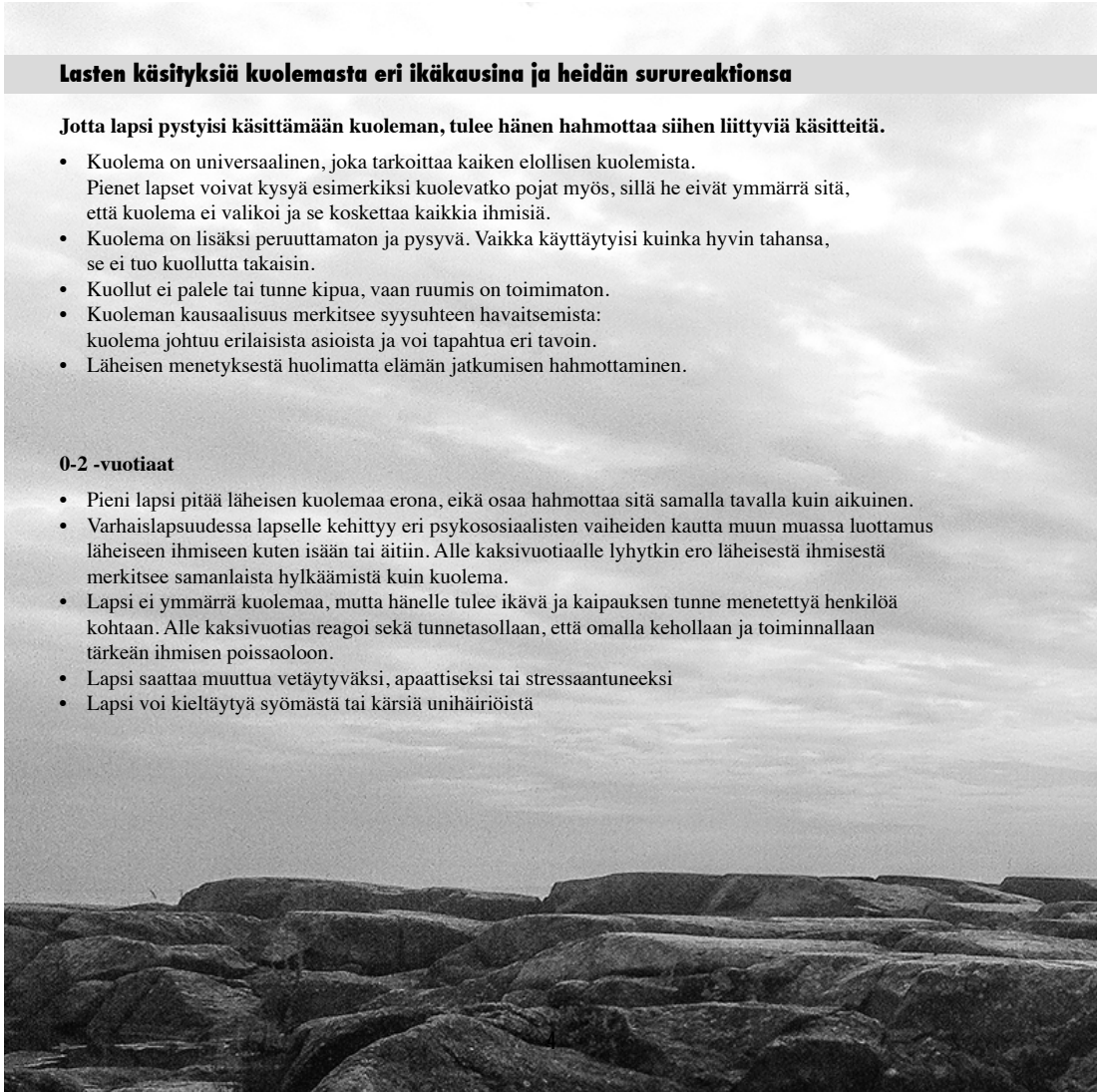
Lasten käsityksiä kuolemasta eri ikäkausina ja heidän surureaktionsa

Jotta lapsi pystyisi käsittämään kuoleman, tulee hänen hahmottaa siihen liittyviä käsitteitä.

- Kuolema on universaalinen, joka tarkoittaa kaiken elollisen kuolemista. Pienet lapset voivat kysyä esimerkiksi kuolevatko pojat myös, sillä he eivät ymmärrä sitä, että kuolema ei valikoi ja se koskettaa kaikkia ihmisiä.
- Kuolema on lisäksi peruuttamaton ja pysyvä. Vaikka käyttäytyisi kuinka hyvin tahansa, se ei tuo kuollutta takaisin.
- Kuollut ei palele tai tunne kipua, vaan ruumis on toimimaton.
- Kuoleman kausaalisuus merkitsee syysuhteen havaitsemista: kuolema johtuu erilaisista asioista ja voi tapahtua eri tavoin.
- Läheisen menetyksestä huolimatta elämän jatkumisen hahmottaminen.

0-2 -vuotiaat

- Pieni lapsi pitää läheisen kuolemaa erona, eikä osaa hahmottaa sitä samalla tavalla kuin aikuinen.
- Varhaislapsuudessa lapselle kehittyy eri psykososiaalisten vaiheiden kautta muun muassa luottamus läheiseen ihmiseen kuten isään tai äitiin. Alle kaksivuotiaalle lyhytkin ero läheisestä ihmisestä merkitsee samanlaista hylkäämistä kuin kuolema.
- Lapsi ei ymmärrä kuolemaa, mutta hänelle tulee ikävä ja kaipauksen tunne menetettyä henkilöä kohtaan. Alle kaksivuotias reagoi sekä tunnetasolla, että omalla kehollaan ja toiminnallaan tärkeän ihmisen poissaoloon.
- Lapsi saattaa muuttua vetäytyväksi, apaattiseksi tai stressaantuneeksi
- Lapsi voi kieltäytyä syömästä tai kärsiä unihäiriöistä

2-4-vuotiaat

- 2-4-vuotias lapsi, alkaa jollakin tavalla tulla tietoiseksi kuoleman lopullisuudesta ja siitä että kuollut ei enää palaa.
- Lasten on hyvin vaikeaa tajuta abstrakteja kuolemanselityksiä. Esimerkiksi jos lapselle kerrotaan, että kuollut nukkuu hän voi pelästyä vanhempiensa nukkuessa päiväunia tai alkaa itse pelätä nukahtamista.
- Tänä ikäkautena lapset ymmärtävät asiat hyvin konkreettisesti.
- Tämän ikäinen lapsi ei tiedosta omaa kuolevaisuuttaan, mutta ymmärtää sen, että joku muu voi kuolla.
- Kuollut elää jossakin toisessa maailmassa ja tekee samoja asioita kuin lapsi itsekin.
- Lapsi reagoi kuolemaan tavallisesti painajaisilla, lisääntyvällä pelolla, ahdistuksella, aggressiivisuudella tai regressiolla.
- Tämän ikäinen lapsi saattaa syyllistää itseään kuolemasta, sekä itkeskellä ja kiukutella paljon.
- Lapsi voi taantua kehityksessään ja tarvita uudelleen esimerkiksi vaippoja tai tuttipulloa.
- Lapsi tuo surua ja kuolemaa esiin leikeissään.
- Lapsi sietää vain rajallisesti tunteita, joten tunteet voivat olla yksinkertaisesti liian suuria ja pelottavia pystyäkseen käsittelemään niitä.

5-6 -vuotiaat

- 5-6-vuotiaalla lapsella on jonkin verran tietoa kuolemasta ja hän saattaa pitää omaa kuolemaansa mahdollisena, mutta ei todennäköisenä.
- Kuolema on ikään kuin rangaistus tai kosto jostain asiasta.
- Lapsi alkaa pikku hiljaa ymmärtämään kuoleman lopullisuuden ja hahmottamaan kuoleman universaalisuuden.
- Jossain määrin lapsi kuitenkin ajattelee kuoleman olevan peruutettavissa.
- Lapsi voi pitää omaa kuolemaansa mahdottomana.
- Vasta yli 7-vuotias pystyy ymmärtämään kuoleman väistämättömyyden.

Päiväkoti-ikäisen lapsen tukeminen surutilanteessa

Toiminta surevan lapsen kanssa

- Läheisyyden, lämmön ja kosketuksen antamisen sekä turvallisuuden tunteen palauttaminen on äärimmäisen tärkeää.
- Pysyvyyden ja jatkuvuuden säilyttäminen. On tärkeää, että tietyt rutiinit säilyvät ja niistä pidetään kiinni. Esimerkiksi säännölliset yhteiset hetket ja päivärytmi voivat olla korvaamattomia.
- Lasta tulee tukea syillisyydestä vapautumisessa.
- Jakettava kärsivällisesti vastata samoihin kysymyksiin ja annettava lapselle ikätasoon nähden sopiva selitys tapahtuneesta.
- Surutapaus tulee käsitellä vanhemman ja lapsen toivomalla tavalla.
- Aikuinen tulee olla läsnä ja huomioitava jokaisen lapsen yksilöllisyys.
- Niin lapsen kuin aikuisenkin tunteet tulee sallia ja varmistaa, että lapsi ymmärtää surun ja suremisen olevan normaalia.
- Lasta tulee olla tukemassa ja lohduttamassa ja annettava hänelle riittävästi aikaa surra.
- Surutapaukset tulevat ilmi lapsen leikeistä ja tällöin leikit tulee sallia ja olla itse lähistöllä kuuntelijana.
- Jos on kyse kuolemantapauksesta, lasta tulee auttaa muistelussa ja tekemään menetyksestä todellinen

Konkreettisia apuvälineitä

- Pienen leikki-ikäisen lapsen kohdalla aikuinen voi auttaa lasta kehittymään symbolisissa leikeissä, jossa ahdistuksen purkaminen on mahdollista. Leikeissä voidaan käyttää apuna esimerkiksi käsinukkeja tai pehmoeläimiä ajatusten ja kokemusten välittäjinä.
- Turvalelut ja –peitot sekä mielikuvitusystävät on hyvä sallia lapselle, sillä ne toimivat siirtymäobjektina ja lisäävät turvallisuuden tunnetta.
- Lapsen kanssa voi yhdessä nimetä tunteita, jotta hän tunnistaa ne ja oppii myös itse nimeämään niitä. Apuna voi käyttää esimerkiksi nalle –kortteja
- Aikuinen voi käyttää apuna lapsen ikätasoon sopivaa kirjallisuutta. Satukirjat on valittava huolella ja saduista on keskusteltava lukemisen jälkeen, ettei lapselle jää vääriä mielikuvia.
- Apuna voi käyttää myös kuvataidetta kuten piirtämistä, maalaamista tai musiikkia.

Työntekijän toiminta yksin ja työyhteisössä

- Työntekijöiden tulee päiväkodissa kiinnittää huomiota omaan hyvinvointiinsa ja jaksamiseensa.
- Kunnollinen huolenpito omasta itsestä edellyttää itsessään ilmenevien reaktioiden hyväksymistä
- Ennen kuin pystyy auttamaan muita, tulee omat aikaisemmat kokemukset olla käsiteltyinä
- Asioista keskusteltava työyhteisössä ja olla avoimia.
- Lapsen on annettava ilmaista tunteitaan ja ajatuksiaan turvallisessa ympäristössä.
- Pyytää rohkeasti apua myös muilta.
- Positiivisen palautteen antaminen muille on tärkeää
 - ihminen ei saa koskaan liikaa positiivista palautetta työstään
- Emotionaalisesta rasituksesta toipumisessa auttaa tekeminen, joka nostattaa mielihyvän, turvallisuuden, ilon ja toiveikkuuden tunteita esiin.

Mistä apua?

Työntekijällä tulee olla valmiudet kohdata myös lapsen vanhemmat, ja tarvittaessa hienovaraisesti auttaa ja tukea koko perhettä. Läsnäolo ja aito kuuntelu ovat tärkeitä. Tarvittaessa päiväkodin henkilökunta voi auttaa perhettä hakeutumaan tukipalveluiden piiriin.

Mistä apua voi saada?

- Perheneuvola
- Terveystieteiden henkilöstö, sosiaalityöntekijät
- Mielenveysalan asiantuntijat
- Kriisiryhmät ja kriisikeskukset
- Seurakunnat
- Mannerheimin lastensuojeluliitto, www.mll.fi
- Lasten ja nuorten puhelin ja netti puh. 0800-120 400

Järjestöt ja yhdistykset

KÄPY- Lapsikuolemaperheet ry
www.kapy.fi

Suomen nuoret lesket ry
www.nuoretlesket.fi/yhdistys

Surunauha - itsemurhan tehneiden läheiset ry
www.surunauha.net

Huoma - Henkirikoksen uhrien läheiset ry
www.huoma.fi

Suomen mielenterveysseura ry
www.mielenterveysseura.fi

Syöpäjärjestöt
www.cancer.fi/syopajarjestot

Sylva ry - Suomen syöpäsairaiden lasten ja nuorten valtakunnallinen yhdistys
www.sylva.fi

Kirjallisuutta ammattilaisille

- Dyregrov A. 1993. Lapsen suru. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy
- Erjanti H. & Paunonen-Ilmonen M. 2004. Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY
- Erkkilä J., Holmberg T., Niemelä S. & Ylönen H. 2003. Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto Oy.
- Kinanen M. 2009. Surusäkki. Vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Mattila K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pojjula S. 2007. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Pojjula S. 2002. Surutyö. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Ruishalme O. & Saaristo L. 2007. Elämä satuttaa – kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.
- Saari S. 2000. Kun salama kirkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Surun ja kriisin kohtaaminen varhaiskasvatuksessa 2010. Ylöjärven kaupunki.
- Yhdessä suru on helpompi kantaa. 2004. Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Tuettu suru-projekti. Suomen mielen-terveysseura. Helsinki: SMS-tuotanto

Kirjallisuutta lapsille

- Airola S. 2008. Surusaappaat. Lasten keskus.
- Bourguignon L. 2005. Vanha elefantti. Lasten Keskus.
- Chichester C. 2003. Koirien taivas. Kustannus-Mäkelä.
- Durant A. 2004.
- Aina ja ikuisesti. Kustannus-Mäkelä.
- Eerikäinen M & H. 1995. Suru vieraana kodissamme. Happy rabbit's.
- Franzon P., & Airola S. 2006. Surusaappaat. Lasten Keskus.
- Friester P., & Goossens P. 2004. Parkupöytä. Lasten Keskus.
- Jalonen R. 2004. Tyttö ja naakkapuu. Tammi.
- Kaskinen A. 2004. Kerro minulle taivaasta: Kun kuolema koskettaa. Kirjapaja.
- Korolainen T. 1999. Kissaenkeli muuttaa taivaaseen. Tammi.
- Mörö M. 2009. Surunappi. Lasten keskus, julkaisija SYLVA ry.
- Parvela T. 2009. Tuleeko vaari vielä takaisin? WSOY.
- Varley S. 1996. Mäyrän jäähyväislahjat. Lasten Keskus.

Hanna Vihervaara 2013

-Oppaan syntymisessä ovat olleet apuna Porin Pelastusarmeijan päiväkodin henkilökunta ja se on syntynyt osana Satakunnan ammattikorkeakoulun Sosionomi-opiskelijan opinnäytetyötä.